

Kirkon tutkimuskeskuksen www-julkaisuja 18

VAIN VÄLTTÄMÄTÖN SALLITAAN?

Pyhätyökeskustelu Suomessa 1800-luvun lopulta
2000-luvulle

Minna Harjula

Kirkon tutkimuskeskus, Tampere 2009
ISBN 978-951-693-298-2
ISSN 1459-2703

SISÄLLYS

KIITOKSET

1. JOHDANTO	4
2. PUHDASOPPISUUDEN PERINTÖ: VAIN VÄLTTÄMÄTTÖMÄT TYÖT SALLITAAN	6
3. USKONTO JA MORAALI: SAPATTIKYSYMYKS 1800-LUVUN LOPUN MURROKSESSA	9
3.1. Sunnuntai yhteiskuntajärjestyksen perustana	9
3.2. Maaseudun pyhäidylli vs. höyryn ja kukkaron haasteet	10
3.3. Isännänvalta ja valtio sapatinrikkoina: junaliikenne erityisongelmana	14
3.4. ”Ilman joutavia rettelöitä”: vuoden 1889 rikoslaki ja sunnuntaityötuomiot	16
4. SUNNUNTAILEPO TYÖVÄENSUOJELUKYSYMYKSENÄ 1900-LUVUN ALUSSA	21
4.1. Lähtökohtana työväenluokan terveys ja työkyky	22
4.2. Pyhätyön yleisyys selvitysten kohteena	24
4.3. Teollisuustyöasetus luo mallin työlainsäädäntöön: viikkolepo tai tuplapalkka	25
4.4. Kauppojen pyhäaukiolujen erityismääräykset	30
5. MAA- JA KOTITALOUDEN SUNNUNTAITYÖ MAALTAPAKO- ONGELMAN OSANA 1920–40-LUVUILLA	32
6. SOTA-AIKA VAUHDITTAA SUNNUNTAILEVOSTA LUOPUMISTA	34
7. SUNNUNTAI 1970-LUVUN MAALLISTUVASSA YHTEISKUNNASSA	35
8. SUNNUNTAIAUKIOLOT JA 24/7-YHTEISKUNTA	37
9. YHTEENVETO: PYHÄTYÖN MUUTTUVAT RAJAT	42
LYHENTEET	44
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	44

KIITOKSET

Tämä tutkimus on toteutettu Kirkon tutkimuskeskuksen ja Työsuojelurahaston apurahan turvin. Lämmin kiitos taloudellisesta tuesta. Kiitokset myös Suomen historian professori Pertti Haapalalle hankkeen tukemisesta. Alun perin koko idea sunnuntain tutkimisesta lähti liikkeelle hänen kanssaan käydystä keskustelusta. Tampereen yliopiston historiatieteen ja filosofian laitoksen välle lausun kiitokseni ystävydestä ja yhteistyöstä. Olen iloinen, että Kirkon tutkimuskeskus julkaisee tutkimukseni. Kiitän johtaja Kimmo Kääriäistä sekä tutkimuskeskuksen henkilökuntaa ystävällisestä avusta. Tutkimussihteeri Hanna Lilius auttoi etsimään aineistoja ja toimistos sihteeri Anita Lamminen hoiti julkaisun taiton ammattitaidolla. Erityiskiitos tutkija Maarit Hytöselle, jonka rakentava ja kannustava palaute oli työn loppuvaiheessa erittäin arvokasta!

Toivon, että tutkimus avaa lukijalle näkökulmia sunnuntaikeskustelun menneisyyden ja nykyisyyden arvioimiseen.

Tampereella syyskuussa 2009

Minna Harjula

1. JOHDANTO

”Sunnuntai on mitä sisällisimmästi ikäänkuin yhteen kudottu kehityshistoriamme, ajanlaskumme, uskontomme, valtiollisten ja seuralaitostemme, sekä tapojemme kanssa, niin totta – sunnuntai on aivan eroittamaton koko henkisestä kehkeytymisestäämme.”¹

Kauppojen sunnuntaiaukiolojen laajentamisesta viime vuosina käyty vilkas yhteiskunnallinen keskustelu ei ole historiallisessa katsannossa yksittäinen ilmiö, sillä kysymys oikeasta, sallitusta ja sopivasta pyhäpäivän viettotavasta on noussut kiistojen kohteeksi toistuvasti myös aiempien vuosisatojen aikana. Pyhäpäivän erityinen kristillinen merkitys sekä käskyihin pohjautuva vaatimus lepopäivän pyhittämisestä ovat asettaneet sunnuntainvietolle sekä sunnuntaina tehtävälle työlle arkipäivistä poikkeavat, 1600-luvulta lähtien myös maalliseen lainsäädäntöön kirjatut normit. Pyhätyön käytännöt sekä merkitykset ovat sittemmin muovautuneet yhteiskunnan historiallisen kehityksen ehdollistamina.²

Tutkimuksen tavoitteena on tarkastella pyhätyölle annettuja merkityksiä paikantamalla ne murroskohdat, jolloin sunnuntaityöhön on kohdistunut uudenlaisia paineita ja odotuksia. Päähuomio kohdistuu siihen, millä argumenteilla on eri aikoina määritelty sunnuntaityöhön liittyviä normeja ja käytäntöjä. Aloitan tarkastelun 1800-luvun jälkipuoliskolta, sillä tuolloin käynnistyneen yhteiskunnan taloudellisen rakenteen, kulttuurin sekä elinolojen ja -tapojen nopean muutoksen voidaan olettaa vaikuttaneen myös pyhätyön asemaan. Ylipäätään 1800-luvun loppu ja 1900-luvun alku, jolloin modernin palkkatyöyhteiskunnan perusta muotoutui ja samalla myös sallitun ja kielletyn sunnuntaityön periaatteet ja käytännöt pitkälti määriteltiin, nousevat tarkastelun keskiöön.³ Sodanjälkeinen aika, jonka sunnuntaikeskustelua ovat kirkon yhteiskunnallisten ja eettisten kannanottojen näkökulmasta tarkastelleet tutkimuksissaan Pirkko Haapanen (1978) ja Maarit Hytönen (2003), jää vähemmälle huomiolle. Sami Kajalo (1991) on puolestaan vähittäiskauppaa koskevassa kauppatieteellisessä tutkimuksessaan selvittänyt sunnuntaiaukiolo-keskustelun viriämistä vuosituhannen lopulla.⁴ Koska mielenkiintoni suuntautuu pyhätyöhön yhteiskunnallisena ilmiönä, sunnuntainvieton teologiset juuret sekä niihin liittyvät kiistat ja keskustelut jäävät tarkemman analyysin ulkopuolelle.⁵

1 Levon ja erittäinkin sunnuntailevon merkityksestä. Karjalatar 27.11.1888 no 94. Kaikki tutkimuksessa käytetyt sanomalehtiartikkelit löytyvät Historiallinen sanomalehtikirjasto-tietokannasta.

2 Sunnuntainvieton alkuperästä ja lähtokohdista esim. Malmstedt 1994; Harline 2007, 1–102; Miller 2008, 24–108.

3 1800-luvun murroksesta esim. Haapala 1986; Jaakkola 1994, 71–109.

4 Haapanen 1978; Hytönen 2003; Kajalo 1991.

5 Eevakaarina Launiksen kirkkohistorian pro gradu -tutkielmassa Sapattikysymys Suomessa vuosina 1850–1893 (1967) tarkastellaan kirkon sisällä esiintyneitä näkemyseroja sunnuntainvietosta. Oili Tammisen kirkkohistorian pro gradu -työ (2002) selvittää mm.

Tutkimuksen pääpaino on pyhätyötä säätelevien virallisten normien tarkastelussa, joten keskeinen lähdeaineisto koostuu laeista, asetuksista, komiteanmietinnöistä ja valtiopäiväasiakirjoista sekä kirkolliskokouksen pöytäkirjoista. Yleisen mielipiteen esiin nostamia pyhätyön rajoja on ollut mahdollista selvittää kattavasti ainoastaan 1800-luvun osalta Historiallisen sanomalehtikirjaston avulla.⁶ Kansanperinteen välittämää kuvaa lähestyn Suomen Kansan Vanhat Runot -tietokannan sekä sananlaskukokoelmien kautta.⁷

synodaalikokousten sekä Herättäjä- ja Kotimaa-lehtien näkemyksiä sunnuntainvieton maallistumisesta vuosisina 1900–1924.

6 Historiallinen sanomalehtikirjasto. Tietokanta sisältää digitoituna Suomessa julkaistut sanomalehdet 1771-1890, ks.<http://digi.lib.helsinki.fi/sanomalehti/secure/main.html>.

7 SKVR-tietokanta. Kansanrunousarkiston Suomen Kansan Vanhat Runot -tietokanta sisältää noin 90 000 runotekstiä.

2. PUHDASOPPISUUDEN PERINTÖ: VAIN VÄLTÄMÄTTÖMÄT TYÖT SALLITAAN

Vuonna 1687 säädetyn sapattirikoksia koskevan asetuksen tarkoitus oli muistuttaa kansaa:

”cuinga hirmuinen asia se on (...)/ Herran Päiwä eli Sabbatia/ joca on meille lewoxi ja pyhittämisex annettu ja asetettu/ sencaltaisel Työllä/ cuin ei mikän hätä waadi/ eli syndisel Elämäkerralla/ juuri wastoin Jumalan angarata Kieldo/ rickoa ja turmella.”⁸

Koska kansan katsottiin suhtautuneen leväperäisesti kolmannen käskyn vaatimukseen lepopäivän pyhittämisestä, lakiin kirjattiin yksityiskohtaisesti päivää koskevat käyttäytymissäännöt ja sääntöjen rikkomisesta aiheutuvat rangaistukset. Asetus velvoitti käyttämään lepopäivän Jumalan kunniaksi ja osallistumaan sakon uhalla jumalanpalvelukseen. Täydellistä työkieltoa ei kuitenkaan asetettu, vaan säädös salli välttämättömien, ”hädän vaatimien” töiden tekemisen.⁹ Asetus oli näin ollen sopusoinnussa Lutherin Katekismuksen kanssa, joka mukaan lepopäivän pyhittämistä ei tullut käsittää niin ahtaasti, että sen vuoksi kiellettiin kaikki välttämätönkin tilapäinen työ.¹⁰

Esimerkkeinä sallituista töistä vuoden 1687 asetuksessa mainittiin ruuan laittaminen, lasten ja karjan kaitseminen sekä ”wuorten työt”, jolla viitattiin kaivostoimintaan. Raudantuotanto oli keskiajalta 1800-luvulle saakka Ruotsin merkittävin teollisuudenala ja vientivaltti, joka työmenetelmiensä takia vaati keskeytymätöntä työtä.¹¹ Sääöksessä oltiin näin ollen valmiita myöntämään erikoisvapauksia valtakunnallisesti tärkeän alan toimintaedellytyksien turvaamiseksi. Kun sunnuntainvieron yksityiskohtainen säätely toteutettiin 1600-luvulla samanaikaisesti muiden vuosittaisten pyhäpäivien vähentämisen kanssa, on koko prosessin katsottu osaksi selittyvän tarpeella luoda yhteiskuntaan teollisuuselinkeinoihin sopiva, arjen ja pyhän säännölliseen vaihteluun perustuva viikkorytmi.¹²

Puhdasoppisen luterilaisuuden vakiinnuttamiseen pyrkivä vuoden 1687 säädös asetti yleisluontoisen työntekokiellon ja kauppojen pyhäaukiolon säätelyn ohella myös yksityiskohtaisia sosiaaliseen elämään liittyviä kieltoja rajoittamalla esimerkiksi vierailuja, näytelmiä sekä matkustamista (ks. taulukko 1). Pääperiaate eli pyhätyötä koskeva yleinen kielto säilyi edelleen Ruotsin

8 Asetus waloista ja sabbatin rioxesta (1687) 1986, näköispainos, 158 ja uud. ladottu laitos, 64.

9 Asetus waloista ja sabbatin rioxesta (1687) 1986, uud. ladottu laitos, 64–70. Asetuksen taustasta ks. Malmstedt 1994, erit. s. 106–114.

10 Lutherin Iso Katekismus (1529), Kolmas käsky.

11 Asetus waloista ja sabbatin rioxesta (1687) 1986, uud. ladottu laitos, 68; Hockman 2006, 174–178.

12 Malmstedt 2006, erit. s. 3, 81, 231–244.

valtakunnan vuoden 1734 laissa: luvallista oli vain työ, jota ei sallinut viivytystä ja joka tehtiin omaksi tai toisen hätätarpeeksi. Hätätarvetyön kriteerejä ei tarkemmin määritelty, joten säädös jätti soveltajilleen tulkinnanvaraa. Kirkonmenojen aikaista matkustuskieltoa lukuun ottamatta uusi laki ei enää sisältänyt sosiaalista elämää koskevia määräyksiä.¹³ Muutoinkin laki oli kielloissaan niukkasanaisempi, osittain siitä syystä, että yksityiskohtaisia sunnuntaita koskevia määräyksiä alettiin kirjata myös muuhun lainsäädäntöön: esimerkiksi vuoden 1733 juoppousasetus sekä myöhemmät paloviina-asetukset säätelivät anniskelupaikkojen pyhäaukioloja.¹⁴

Myös kansanperinne tuki lainsäädännön linjaa korostamalla, ettei pyhätyö kannata eikä sillä ole siunausta. Heinänteon aikaan sattuva sade tai salama tulkittiin Jumalan rangaistukseksi ja pyhätyöstä seuraavat onnettomuudet olivat tavallisia kansanperinteen aiheita. Yhtä lailla peltotyöt, rakennustyöt, puunkaato, tukinajo kuin myös kalastus, metsästys, marjastaminen ja voin kirnuaminen kuuluivat perinteen mukaan kiellettyihin toimiin, ja pyhäisestä kalanpyynnistä pidätyksen uskottiin korvautuvan arkipäivien runsaalla saalilla.¹⁵ Toisaalta perinne myös irtautui täydellisestä työkiellosta. Sananlaskut ”Pyhä ei kiellä pyytämästä, sapatti samoamasta” ja ”Ken kaikki pyhät pitävi, se kaikki nälät näkevi”¹⁶ viittaavat maatalousyhteisön vuodenkiertoon, kasvukauteen ja sähän liittyvien töiden välttämättömyyteen perheen toimeentulon ja selviämisen kannalta. Vaikka sapattirikossäännökset kirjattiin myös vuoden 1889 rikoslakiin,¹⁷ ei niiden tarpeellisuudesta ja soveltamisalasta suinkaan enää oltu yksimielisiä.

13 Vuoden 1734 laki. Pahategon kaari, III luku, § 7–8.

14 Esim. Mäntylä 1985, 62–63; Asetus viinanpoltosta ja juoppoudesta 1859, § 66–67; Asetus viinanpoltosta 1865, § 49; Sverige rikets lag 1884, 216.

15 Hyttinen & Laukkanen & Pentikäinen 1964, 181–186; Launis 1967, 20; SKVR-tietokanta: esim. SKVR VII. 3348. Etelä-Savo, Lönnröt Q n. 208. 1828; SKVR XIII3. 8767. Räisälä, Piiskonmäki. Väkiparta 44. 1896; SKVR XIII3 8179. Räisälä, Piiskonmäki. Väkiparta Eero 43. 1896; SKVR 14. 1138. Vaarakylä. Meriläinen n. 137 1888.

16 Suomen kansan sananlaskuja (1842) 1981, 185; Vanhan kansan sananlaskuviisuus 1991, 320.

17 Rikoslaki 1889, luku 41, § 6–7.

Taulukko 1. Vuosien 1687, 1734 ja 1889 rikoslainsäädännössä rangaistuksen uhalla kielletyt pyhätyöt ja toiminnot.¹⁸

	1687 sabattirikosasetus	1734 laki	1889 rikoslaki
työ	turhat askareet ja työt joita ”ei hätä tarve vaadi” ja jotka antavat ”itzens wiwyttä”; viranharjoittaminen, työnteko, teurastaminen	”työ eli käsi-teco, ellei se tapahdu omaksi, eli toisen hätätarpeeksi, joca ylöslyckämistä ei sallia taida”	”käsi- tai muu työ, jonka sopii tuonemmaksi jättää ja jota ei tehdä omaksi tahi toisen hätätarpeeksi”
kaupan-käynti ja aukioloajat	lihanmyynti, kaupankäynti kaduilla ja kartanoilla sekä veneissä kielletty ennen klo 16, rihkamakaupat ja muut puodit kiinni, leipomot auki klo 16, olut- ja paloviinakrouvit kiinni la klo 19 – su klo 16, ruokatavarapuodit ja vapaa- ja torimarkkinat kielletty	kauppa laivoissa rihkamakammiot ja muut puodit kiinni, ruuan ja juoman myynti sallittu jumalanpalveluksen jälkeen hätätarpeeksi	rihkamakaupat tms. kauppapuodit kiinni, torikauppa kielletty sunnuntiaamun klo 9 jälkeen
muu toiminta	metsästys, matkustus sekä hevosen tai veneen vuokraus jumalanpalveluksen aikana; kalastus (paitsi omiksi tarpeiksi ja kutuaikana sallittu jumalanpalveluksen jälkeen); näytelmät, pelit; vierailukäynnit ja vieraiden vastaanotto, jos ne estävät ehtookirkkoon osallistumisen; tappelut, juopumus, metelöinti	matkustus sekä hevosen tai veneen vuokraus ennen kuin jumalanpalvelus on lopetettu	

¹⁸ Asetus waloista ja sabbatin rioxesta (1687) 1986, uud. ladottu laitos 64–70; Vuoden 1734 laki, Pahategon kaari, III luku, 7 §; Rikoslaki 1889, 41 luku, § 6–7. Markkinoita koskeva säädös: Kirkkolaki (1686) 1986, XIV luku, § 4,

3. USKONTO JA MORAALI: SAPATTIKYSYMYS 1800-LUVUN LOPUN MURROKSESSA

3.1. Sunnuntai yhteiskuntajärjestyksen perustana

”Tässähän ei ole puhe vain levosta, vaan sunnuntai-levosta, tässä on ensi sijassa puhe jumalallisen ja inhimillisen lain pyhydestä, uskonnollisen tunteen ja vakaumuksen kunnioittamisesta (...)”¹⁹

Sunnuntaikysymyksen laajaa yhteiskunnallista merkitystä 1800-luvun lopulla kuvastaa se, että teemaa käsiteltiin kirkolliskokousten ohella toistuvasti sekä valtiopäivillä että sanomalehdissä.²⁰ Ajanjaksona, jolloin perinteisen säätyajattelun sijaan kansa ja luokka alkoivat nousta yhteiskuntaa jäsentäviksi kategorioiksi ja tehdasyhdyskunnat uudennaisine elinoloineen ja -tapoineen haastoivat agraariyhteiskunnan perinteisen järjestyksen, sunnuntainvietossa tiivistyivät sekä traditioista kiinnipitävien huolet sekä uudistusmielisten toiveet murroksen merkityksestä.²¹ Sunnuntai- eli sapattikeskustelussa 1800-luvun lopulla ei siten ollut kyse yksinomaan – eikä ensi sijassa – työ- ja lepoaikojen määrittelystä vaan pyhän, uskonnon ja perinteen sekä arjen, maallisen ja modernin suhteesta ja asemasta.

Vaikka kirkon ja valtion tiivis side alkoi 1800-luvun lopulla vähitellen murtua, luterilainen kristillisyys säilyi yhä valtiota määrittävänä oppina.²² Sapatin pyhittämisen valtiollista velvollisuutta korostettiin muun muassa vuosittaisissa keisarin ja senaatin nimissä annetuissa rukouspäiväjulistuksissa.²³ Esimerkiksi vuoden 1861 julistuksessa sapatin rikkomisen todettiin tuottavan ”onnettomuutta ja kirousta sekä yksityisille että perhekunnille että kokonaisille maille ja kansoille.”²⁴ Uskonnollisen merkityksensä ohella lepopäivällä katsottiinkin olevan ratkaiseva

19 VP (Valtiopäivät) 1900 A (Asiakirjat) V, Anomusmiet. no 13, Yleisen valitusvaliok. miet. no 11, 26–27.

20 Kirkolliskokous 1898, liitteet, Yleisen valmistusvaliok. miet. no 17, 1. Yksityiskohtainen katsaus varhaiseen sanomalehtikeskusteluun ks. Launis 1967.

21 Alapuro 1987; Haapala 2008.

22 Vuoden 1870 kirkkolaki, kirkolliskokouksen perustaminen 1870-luvulla, eriuskolaislaki (1889) sekä eduskuntauudistus (1906) on nähty osana kirkon ja valtion eropro sessia. Vuoden 1919 hallitusmuoto irtautui luterilaisuudesta. Esim. Markkola 2002, 29–32.

23 Rukouspäiväjulistusten alkuperästä ja käytännöstä esim. Koskenvesa 1969.

24 Plakat 1861. Myös: Suomen Julkisia Sanomia 12.12.1861 no 95.

vaikutus koko yhteiskuntajärjestyksen säilymisen kannalta. Sunnuntainviettoa tarkasteltiin siten kollektiivisena kysymyksenä: se oli koko kansan velvollisuus eikä yksityinen asia.²⁵

Pyhänvieton katsottiin olevan osaltaan luomassa ja ylläpitämässä patriarkaalista yhtenäisyyttä opettamalla lapset ja palvelijat uskollisuuteen ja kuuliaisuuteen.²⁶ Samalla yhdenmukaisen sunnuntaipäivän uskottiin lisäävän yhteenkuuluvuutta:

”Olkootpa nyt eri kansanluokkien ja ihmisten välillä etuoikeudet kuinka erillaiset tahansa (...) Lepopäivän yhteinen viettäminen herättää ja vahvistaa jokaisessa ihmiskunnan siveellistä yhteishenkeä, kansakunnan kansallishenkeä, joka (...) on valtion ja kansan olemassa ololle välttämätön. Kaikki kansankerrokset lepopäivä yhdistää juhlatunteihin ja Jumalan edessä yhtäläisiksi, yhtäoikeukselliseksi tekee.”²⁷

Sapatinvieton jättämisen kunkin yksilön oman vapauden varaan pelättiin puolestaan johtavaan ”vaaralliseen mielivaltaan”, minkä katsottiin olevan askel lakien halveksuntaan sekä ”kaiken kristillisen järjestyksen kumoamiseen, kaiken pyhän pilkkaamiseen”²⁸:

”Missä pyhäpäivää pidetään joko työ- taikka vain huvi-päivänä, siellä myöskin himot näyttävät olevan ylimmällänsä sekä kansan siveys heikon horjuvana, ja missä siveydellinen perustus pettää, siellä näyttää sosialistoilla, nihilistoilla ja muilla maailman-mullistajilla olevan paras pesä-paikkansa.”²⁹

”(...) sapattikäskyn epäkunnioittaminen on yhtenä syynä niihin valitettaviin, kaikkea yhteiskuntajärjestyksestä vastaan vihamielisiin harhasuuntiin, jotka viime aikoina ovat tulleet ilmi n. k. työväenluokissa.”³⁰

Erityisesti Englannin kaksisataavuotinen rauhallinen kehitys ja toisaalta esimerkiksi Ranskaa kohdanneet lukuisat vallankumoukset nähtiin seurauksena maiden erilaisesta suhtautumisesta sapatin pyhyyteen.³¹

25 J.M., Valtiopäivä-toivomuksia. Lounas 22.10.1887 no 84.

26 Palvelemisesta. Maamiehen ystävä 1.7.1854 no 26.

27 Lepopäivän pyhittämisestä. Lounas 12.10.1887 no 81.

28 Kirkolliskokous 1886, pk, 677–678, 688.

29 Mietteitä pyhäpäivän viettämisestä. Hämeen Sanomat 6.8.1879 no 31.

30 VP 1900, A V, Anomusmiet. no 13, Yleisen valitusvaliok. miet. no 11, 3.

31 VP 1877–78 A V, Anomusmiet. no 46, Lakivaliok. miet. no 25, 3; Mietteitä pyhäpäivän viettämisestä. Hämeen Sanomat 6.8.1879 no 31; Sunnuntaipäivän viettäminen Englannissa. Aamulehti 16.12.1884 no 150 ja 18.12.1884 no 151.

3.2. Maaseudun pyhäidylli vs. höyryn ja kukkaron haasteet

Vuoden 1869 kirkkolaki kumosi sapattirikossäännöksiin sisältyneen sunnuntaisen kirkossa-käyntivelvoitteen.³² Uskonnollisessa keskustelussa vanhatestamentillisen, lainkirjainta korostavan tulkinnan rinnalla 1800-luvun lopulla jalansijaa sai näkemys, jonka mukaan sapatinyhittämisessä ratkaisevaa ei ollut työnteosta pidättäytyminen vaan oikea mielenlaatu.³³ Sunnuntain ihannekuvana säilyi silti edelleen koko päivän pyhittäminen kirkonmenoilla, hengellisellä sanomalla ja levolla.³⁴

”Minä tunnen tungokseen asti usein täytetyt maaseutukirkkomme, tunnen sabatti-levon, joka lepää yli seudun siitä asti kuin lauantai-iltana kirkon kellot ovat ilmaisseet pyhän alkua, tunnen köyhän kansamme tuhannet kodit, joiden yli kodin suuri siunaus ja rauha lepää (...)”³⁵

”Kirkossa käytiin ahkerasti; ainoastaan vuorottain oltiin kotona. Naisten piti ajoissa joutua töistään selväksi; jumalanpalveluksen aikana ei saanut mitään tehdä. Juhlallinen rauha vallitsi. Isäntä levitti kaikki talon kirjavarat pöydälle. Kirkkomiesten piti muistaa kotimiehille kertoa, mikä oli saarnan teksti (...) Koko iltapäivä luettiin ja veisattiin pöydän ympärillä (...)”³⁶

Perhepiiriin keskittyvän ja arjesta täydellisen irtioton tekevän sunnuntain vastapainona ja uhkakuvana oli taajamista maaseudulle levittyvä, taukoamattoman työnteon, levottoman hyörintän ja huvitusten leimaama pyhäpäivä:

”Juhla- ja pyhäpäivinä tehdään suuria huviretkiä (...) Ja pienemmässä syrjäkylässäkin osataan seurata suurta maailman virtaa sen verran, että laitetaan tanssit pyhä-iltana. (...) Rautatiejunat ja höyrylaivat ovat liikkeessä (...) Posti tulee, lähtee, sitä jaetaan ja toimitetaan. Sanomalehtiä painetaan. Isoissa kaupungeissa ovat tehtaat liikkeessä, kauppa käy ja yksityiset eivät malta jättää käsistöitäänsäkään lepäämään.”³⁷

32 Sverige Rikets Lag 1884, 215. Launis (1967, 69) toteaa, ettei kirkkolain mullistavuutta tässä suhteessa heti havaittu kirkollisissa piireissä.

33 Esim. Launis 1967, 30–33.

34 Pyhäpäivästä. Sanomia Turusta 15.3.1853 no 11.

35 Elis Bergroth, Kaksi Sunnuntaita. Haminan Sanomat 16.8.1890 no 29.

36 B, Sananen pyhäpäivän viettämisestä. Laatokka 13.4.1892 no 29.

37 J.J., Lepopäivästä. Laatokka 21.6.1890 no 50.

Höyrylaiva- ja junaliikenne muutti koko suomalaista yhteiskuntaa 1850-luvulta alkaen,³⁸ ja sunnuntairauhan kannalta ongelmallisiksi miellettiin myös vuonna 1859 säädetyn maakaupan vapauttamisen myötä kirkkojen viereen avatut kaupat, jotka olivat usein auki jopa jumalanpalveluksen kestäessä. Kirkon ympäristön valiteltiin näyttävän markkinatorilta, kun siihen pysyvien kauppapuotien ohella kerääntyi myös kaupustelijoita.³⁹ Vaikka laki salli ainoastaan ruuan ja juoman myynnin hätätarpeeksi kirkonmenojen jälkeen ja kielsi muutoin puotien avaamisen, yleinen tulkinta oli, että muutakin kauppaa sai käydä, kunhan puodin pääovi pidettiin kiinni.⁴⁰

Kysymys siitä, oliko sunnuntain muuttuminen höyryn, sähkön ja telefonin aikakauden⁴¹ vääjämätön seuraus vai voitiinko sapatinpyhittämisestä pitää edelleen kiinni, jakoi keskustelijoita kahteen leiriin niin kirkon sisällä kuin muuallakin yhteiskunnassa. Radikaaliliberaalina tunnettu Wiborg-lehden toimittaja Carl Qvist kiisti jo 1850-luvun lopulla koko ajatuksen pyhätyön syn-tisyydestä:

”Kuinka voi sunnuntain enemmän kuin minkään muun päivän pyhyyttä loukata rehellinen ja säädyllinen työ? Voiko paremmin täyttää velvollisuuttaan, kuin tekemällä työtä kutsumuksessaan ihmisenä ja kansalaisena?”⁴²

Qvistin näkemykset eivät tuolloin saavuttaneet vastakaikua edes vapaamielisissä piireissä⁴³, mutta esimerkiksi 1880-luvulla rautatierakentamista puolustanut porvarissäädyn edustaja Frit-hiof Neovius tuki näkökantaa, jonka mukaan hyödyllinen työ ei suinkaan häpäissyt sapatia vaan päinvastoin pyhitti sen.⁴⁴

Maltillisemmän uudistusmielisen tulkinnan mukaan välttämättömien pyhätöiden määrittely oli ajasta riippuvaista, joten muuttuneet olosuhteet vaativat uudenlaista normitusta. Sapattilakien vähenevän kannatuksen syyksi todettiin se, että laki ei ollut ajanmukainen.⁴⁵ Esimerkiksi liberaalien johtohahmo senaattori Leo Mechelin korosti vuoden 1886 kirkolliskokouksessa uu-den ajan vaatimuksia:

38 Olkkonen 1990, 477–484; Ollila 2000, 16–17, 26–27, 41–42.

39 VP 1863–64, Talonpoikaissäädyn pk I, 153, 189; Taimi, Iitistä. Uusi Suometar 10.11.1885 no 261; Kirkolliskokous 1886, pk, 688–689; Alanen 1957, 322–325.

40 VP 1888, Pappissäädyn pk II, 1349–1350; VP 1888 A I, Keisarillisen Majesteetin armollinen esitys (KMAE) no 1, Rikoslakivaliok. miet. no 1, Vastalause 6, XIII–XIV.

41 ReijoWaara 1908, 74–76.

42 Q, Den 24 Mars. Wiborg 24.3.1857 no 23. Qvististä ks. Juva 1950.

43 Juva 1950, 133–134

44 VP 1888, Porvarissäädyn pk II, 1331; Hanski 2006.

45 Kirkolliskokous 1886, pk, 704–705; Kirkolliskokous 1886, liitteet, 234.

”Ajassamme on niin monia ilmiöitä, jotka vaativat intensiivisempää työtä kuin vuosisatoja sitten, ettei voi anoa, että tulisi mahdollisuus kokonaan palata aikaan jolloin sabbatti voitiin täydellisesti pyhittää.”⁴⁶

Samassa kokouksessa piispa Carl Henrik Alopaeus kiinnitti huomiota käytännön ongelmiin, joita aiheutui uusien elinkeinoalojen ja sapattirikoksia säätelevän lain yhteensovittamisesta. Hänen mukaansa yhteiskuntaan oli syntynyt alueita, jotka olivat ikään kuin lainsäädännön ulkopuolella, kokonaan säätelemättömässä tilassa:

”Kun vuoden 1734 laki (...) julkaistiin, ei sanaa rautatie löytynyt mistään sanakirjasta, eikä myöskään sanaa höyrylaiva. On siten luonnollista, ettei laki ole voinut tarkoittaa kulkuyhteyksiä, joita nyt välitetään höyryn avulla.”⁴⁷

Uudenlaisia vaatimuksia erityisesti palveluammattien harjoittajien pyhätyölle asetti myös lehdistön myötä muodostunut ”yleinen mielipide”:

”(...) monet ammattityöntekijät ja erittäinkin leipurit ja kondiittorit kaupungeissa, tyydyttäöksensä herkullisen yleisön kohtuuttomia vaatimuksia, ovat pakoitettut tekemään työtä kautta koko sunnuntaipäivän (...)”⁴⁸

”Yleisö ei voi olla sanomalehdettä pyhä-aamunakaan, sentähden täytyy työmiehen menettää lepopäivän virkistys.”⁴⁹

Perinteeseen nojaavien leirissä liberaalien esiin nostamat ajatukset nähtiin varoittavana esimerkkinä ”aineellisuuden valtaan” joutumisesta⁵⁰:

”Näyttääpä siltä, kuin jo meilläkin monella taholla ’ajan vaatimuksia’, hetken mukavuutta, ehkäpä oman kukkaron kostumistakin pidettäisiin kaikki-valtiaan käskyjä kalliimpana.”⁵¹

Mielipide-erot tulivat näkyviin esimerkiksi pohdittaessa suhtautumista joukkojärjestäytymisen seurauksena syntyneeseen tilanteeseen, jossa yhdistysten riennot kilpailivat kirkonmenojen ja hartauden kanssa kansalaisten harvoista vapaista hetkistä. Kirkolliskokouksissa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa osa kokousväestä tuomitsi ankarasti erottelematta niin sunnuntaiset tanssit, urheilukilpailut, huviretket, teatteriesitykset kuin vapaapalokuntien harjoituksetkin, mutta osa näki työväen jalostamiseen pyrkivien yhdistysten pikemmin palvelevan siveellisyyttä

46 Kirkolliskokous 1886, pk, 706.

47 Kirkolliskokous 1886, pk, 674, 689–690.

48 Kirkolliskokous 1893, pk, 288.

49 A.M., Kristinusko ja työntekijät. Uusi Suometar 27.11.1878 no 142. Myös: Ammattilaisten pyhätyö 1892, 26–28.

50 VP 1888, Talonpoikaissäädyn pk III, 1459.

51 Mietteitä pyhäpäivän viettämisestä. Hämeen Sanomat 6.8.1879 no 31.

ja kansalaiskasvatusta.⁵² Sitä paitsi sunnuntai todettiin muina päivinä aamusta iltaan työskentelevien ainoaksi mahdollisuudeksi kokoontua keskustelemaan yhteisistä asioista, ja ”nykyajan” todettiin vaativan kultakin kansalaiselta ”jonkinmoisia henkisiäkin voimia”.⁵³ Suhtautuivatpa keskustelijat sunnuntaihuveihin ja pyhätyön yleistymiseen täysin kielteisesti tai varauksellisen sallivasti, yhtä mieltä he olivat siitä, että työntekijöitä oli suojattava pyhätöihin pakottamiselta.⁵⁴

3.3. Isännänvalta ja valtio sapatinrikkोजना: junaliikenne erityisongelmana

Isännän vastuu perheestään ja palkollisistaan oli sunnuntaikeskustelun itsestään selvä lähtökoh- ta. Patriarkaalin painotus näkyi pyhäisiä jänisjahteja järjestäneiden ”herrojen ja mestareiden” ankarassa paheksunnassa, ja erittäin tuomittavina pidettiin niitä isäntiä ja emäntiä, jotka laittoivat palkollisensa pyhätöihin.⁵⁵ Kun teollisuuden alalla yhden työnantajan alaisuudessa saattoi olla jopa yli tuhat työntekijää, isäntävallan merkitys korostui entisestään.⁵⁶ Esimerkiksi vuoden 1888 kirkolliskokouksen senaatille tekemään ehdotukseen sisältyi toivomus laista, joka rajoit- taisi isäntien ja työnantajien valtaa pakottaa työläisiä pyhätyöhön.⁵⁷

Kysymys isäntävallasta sai uuden ulottuvuuden, kun valtio itse toimi työnantajana esimerkik- si rautateillä ja postilaitoksessa. Moraalisesti ongelmallista oli ensinnäkin se, että valtio asetti työntekijänsä omantunnon ristiriitaan estämällä heiltä sunnuntain pyhittämisen. Samalla valtio toimi tietoisesti vastoin säättämäänsä sapattilakia, minkä pelättiin heikentävän lainkuuliaisuutta koko kansan keskuudessa⁵⁸:

-
- 52 Kirkolliskokous 1876, pk, 480–481, 818–819; Kirkolliskokous 1886, pk, 674–709; Kirkolliskokous 1886, liitteet, 225–235; Kirkolliskokous 1893, pk, 277–322; Kirkolliskokous 1903, pk, 132–133, 551–577. Myös esim. Aug. Hytönen, Rautalammilta. Tapio 14.6.1879 no 47; Raumalta. Lepopäivän pyhittämisestä. Rauman lehti 9.8.1884; Kärkölästä. Hämeen Sanomat 24.11.1882 no 94; Huvien pitäminen sunnutaipäivinä. Uusi Suometar 9.3.1889 no 58.
- 53 Kirkolliskokous 1893, pk, 306–307; Pyhätyö tehdaslaitoksissa. Keski-Suomi 13.3.1894 no 30.
- 54 Esim. A. R., Sunnuntaityöstä. Waasan lehti 20.2.1882 no 15; Kirkolliskokous 1886, liitteet, 225–233; Kirkolliskokous 1886, pk, 694–695.
- 55 P.A., Pyhäpäivän rikkomisesta. Kuopion Hiippakunnan Sanomia 5.5. 1860 no 18; Krapujen pyyntiaika. Pellervo 19.7.1883 no 29; K.P.-l-roos. Pyhäpäivän pyhittämisestä. Aamulehti 12.9.1883 no 73; Pyhäpäivät ja höyrylaiva Karjalan matkavuorot. Karjalatar 28.5.1889 no 42.
- 56 Pyhätyö tehdaslaitoksissa. Keski-Suomi 13.3.1894 no 30.
- 57 Kirkolliskokous 1886, liitteet, 225–233.
- 58 Esim. Kirkolliskokous 1903, pk, 563; Ernst K-r, Joului eikä kuitenkaan joului. Uusi Suometar 11.1.1884 no 9; Vuosi 1886. Sanomia Turusta 3.1.1887 no 1; Lepopäivän rikkominen valtion rautateillä. Suomi 9.10. 1889 no 81.

”(...) valtio ei ainoasti ole oikeuslaitos, vaan (...) sen on myös siveyttä hoitaminen sekä tarkoittaminen ihmisen korkeampaa henkistä hyvää. (...) Meidän Esivaltamme tahtoo olla kristillinen esivalta.(...) Eipä tuo sovi, että Esivalta (...) suvaitsee hänen käskynsä alaisten, rautatie-hallitusten mitä julkisimmalla tavalla rikkoa nämä käskynsä. Tämä hirmuinen vastakkaisuus on välttämättä tyhjäksi tekevä kaiken luottamuksen sanan totuuteen, purkava kaikki kuuliaisuuden siteet.”⁵⁹

Suurimman huomion kohteeksi nousi rautateiden sunnuntailiikenne. Pappissäädyn edustajien käynnistämän keskustelun ankarimmissa puheenvuoroissa vaadittiin pyhäisen junaliikenteen lopettamista kokonaan. Myös rautatievirkailijat toivat – uskonnollisiin argumentteihin yhtyen – esiin huolensa sunnuntailevon puutteesta ja nostivat esimerkkimaaksi Englannin, jossa tavaraliikenne oli pyhisin kokonaan kielletty.⁶⁰

Käytännössä ongelmaa ratkottiin rautatiehallituksessa 1880-luvulla myöntämällä rautatievirkailijoille yksi vapaasunnuntai neljän viikon välein. Samalla valtion varoilla palkattiin pappi huolehtimaan rautatieläisten jumalanpalveluksista, joita alettiin järjestää suuremmilla asemilla. Vuonna 1894 senaatti rajoitti tavarajunaliikennettä pyhisin kieltämällä muun kuin pilaantuvan tavaran lastauksen ja asettamalla lisäjunien lähettämisen luvanvaraiseksi. Kun määräyksiä ei kuitenkaan kirjaimellisesti noudatettu ja vapaasunnuntain viettäjä joutui jopa itse maksamaan palkkaa sijaiselleen, kysymys säilyi edelleen päivänpolttavana.⁶¹

Vuoden 1900 valtiopäivillä junaliikenteen rajoittamista koskevien näkemysten todettiin jakautuneen kahteen jyrkästi vastakkaiseen kantaan: rajoituksia puolsivat uskontoon ja kirkkoon pohjautuvin teoreettis-periaatteellisin argumentein ennen muuta pappissäädyn edustajat. Sen sijaan enemmistö aatellisista, porvareista ja talonpoikaissäädyn edustajista vastusti rajoituksia vetoamalla käytännöllisiin, ”teknillisistä ja rahallisista näkökohdista” lähteviin perusteluihin kuten pyhätyökiellosta aiheutuviin kustannuksiin, liikenteen häiriintymiseen sekä yötyön lisääntymiseen.⁶² Tavaraliikenteen supistamista pohtinut komitea totesikin vuonna 1910 liikenteen sunnuntaisen lakkauttamisen mahdottomaksi, koska se olisi vaikuttanut kaupunkien elintarvikesaantiin ja vaikeuttanut myös vientiä. Komitea päätyikin ehdottamaan vain yhden junaparin supistamista

59 B. S., Sunnuntain rauhoittamisesta maallisilta toimilta ja huveilta. Uusi Suometar 22.10.1885 no 245.

60 Riihinen 1975, 101–110.

61 Riihinen 1975, 104–105, 110–112. Rautatieläisten jumalanpalveluskäytäntöä jatkettiin ilmeisesti vielä 1920-luvulle tultaessa, sillä vuoden 1919 lopulla rautatiehallituksen henkilökuntaan kuului yksi rautatiesaarnaaja ja kolme pappia. SVT XX 49 1919, liite 1, 66, 70, 73.

62 VP 1900, A V, Anomusmietet no 13, Yleisen valitusvaliok, miet no 11, 15, 29–31; Riihinen 1975, 112–114.

kolmella rataosalla.⁶³ Vaikka sapattikysymykseen palattiin esimerkiksi vuosien 1913 ja 1923 kirkolliskokouksessa, ei asia herättänyt enää laajempaa keskustelua. Myös senaatissa sunnuntain junaliikenne sai periaatteellisen hyväksynnän, sillä asiaa koskevat aloitteet hylättiin.⁶⁴

Niin ikään postilaitoksen sunnuntaityön osalta toteutettiin 1800-luvun lopulla vain vähäisiä muutoksia. Kirkolliskokouksen aloitteesta sunnuntaista postinkantoa rajoitettiin vuonna 1894 siten, että aiempi kolmen tunnin aukiolo vähennettiin kaikissa postitoimipaikoissa kahteen. Samalla postilähetysten kotiinkanto kaupungeissa vähennettiin pyhisin kahden kerran asemasta yhteen; arkisin esimerkiksi Helsingissä kantokertoja oli peräti neljä. Postivirkamiehet vaativat muun muassa vuoden 1906 kokouksessaan sunnuntaityön lisäsupistamista, mutta merkittävät rajoitukset toteutettiin vasta 1920-luvulle tultaessa.⁶⁵ Valtion toimeenpaneman sunnuntaityön saama hiljainen hyväksyntä asettikin sapattirikoslainsäädännön merkityksen kyseenalaiseksi.

3.4. ”Ilman joutavia rettelöitä”: vuoden 1889 rikoslaki ja sunnuntaityötuomiot

Kun sapattirikossäännökset otettiin uudelleenarvioitaviksi rikoslain säätämisen yhteydessä 1800-luvun lopulla, pyhänvieton normitus lainsäädännön keinoin tiedettiin ongelmalliseksi: vuoden 1734 lain säännöksiä ei noudatettu eikä niiden noudattamista edes valvottu, ja jopa koko ajatusta sapatin pyhittämisen valvonnasta lakien avulla epäiltiin:⁶⁶

*”(...) asia, jota täällä käsitellään, on sellainen, ettei sen täydellistä säätelyä voida toteuttaa lain ja poliisivallan kautta, vaan se riippuu tavoista ylläpitää niitä periaatteita, joita pidetään ajalle oikeina.”*⁶⁷

Vuonna 1889 hyväksytyn ja vuonna 1894 voimaan tulleen rikoslain kirkollista järjestystä koskevaan lukuun kirjatut sapattisäännökset olivat lopulta kompromissi, jolla pyrittiin sekä ”sa-

63 Kom.miet 1910:1.

64 Riihinen 1975, 220–226; Kirkolliskokous 1913, pk, 165–167, 205–206; Kirkolliskokous 1913, liitteet II, Yleisen valmistusvaliok. miet. no 15; Kirkolliskokous 1923, pk, 485; Kirkolliskokous 1923, liitteet II, Anomusehdotus no 23; Yleisen valmistusvaliok. miet. no 14.

65 Pietiäinen 1988a, 479, 482–483, 485, 497; Pietiäinen 1988b, 84–85. Kirkolliskokous 1898, liitteet, Yleisen valmistusvaliok. miet. no 17; Kirkolliskokous 1913, pk 165–167; Kirkolliskokous 1913, liitteet II, Yleisen valmistusvaliok. miet. no 15; Kirkolliskokous 1923, liitteet II, Yleisen valmistusvaliok. miet. no 14.

66 VP 1863–64, Talonpoikaissäädyn pk I, 186; VP 1863–64, Presteståndets protokoll I, 363–365; VP 1877–78 A V, Anomusmiet. no 46, Lakivaliok. miet. no 25; Kirkolliskokous 1886, pk, 674–709.

67 Kirkolliskokous 1886, pk, 705.

patin pyhyden suojelemiseen että joutavien rettelöiden ehkäisemiseen”.⁶⁸ Lähtökohta oli, että ”ketään ei voida pakoittaa sunnuntai- ja juhlapäivän pyhittämiseen”, mutta toisaalta ”kaikki esteet ovat poistettavat, jotka tavalla tai toisella vaikuttavat häiritseväisesti sabbattirauhaan sekä mahdollisesti pidättävät joitakin henkilöitä sitä pyhittämästä ”.⁶⁹

Merkittävin muutos aiempaan oli sapatiajan määrittely. Vuoden 1734 lain mukainen sapatin kesto aamuneljästä iltayhdeksään korvattiin ajanjaksolla kello 6–18, joten viidellä tunnilla lyhentynyt sapatiaika jätti työnantajille ja -tekijöille entistä enemmän liikkumavaraa.⁷⁰ Lyhennystä perusteltiin maan tavalla, joten kyse oli jo vakiintuneesta käytännöstä.⁷¹ Matkustamisen jumalanpalveluksen aikana kieltävä säännös poistettiin laista keskusteluitta, mikä kertoo höyryvoiman mukanaan tuoman yhteiskunnallisen muutoksen laajamittaisesta hyväksynnästä. Sen sijaan yleinen, häälyväksi moitittu⁷² pyhätyökielto kirjattiin rikoslakiin samansisältöisenä kuin vuoden 1734 laissa (taulukko 1). Samalla kiellettiin kauppuodien aukipitäminen sunnuntaina sekä torikauppa aamuyhdeksän jälkeen. Takaovelta käydyn kaupan kitkemiseksi pappis- ja talonpoikaissäädystä vaadittiin pykälää täsmennettäväksi siten, että kaupan *aukipitämisen* sijaan kielto olisi kohdistunut kaupan *harjoittamiseen*. Muutosta pidettiin kuitenkin tarpeettomana. Koska aiemman lain langettaman kymmenen taalarin sakon pienuuden oli osaltaan todettu vähentäneen rangaistuksen pelotevaikutusta ja pikemminkin kannustaneen esimerkiksi maakauppiaita tuottoisan sunnuntaikaupan jatkamiseen, sakon suuruutta korotettiin siten, että pyhätyöstä joutui maksamaan enimmillään 50 markan ja kaupanharjoittamisesta enintään 100 markan sakon.⁷³

Lakiehdotuksessa yleistä työkieltoa oli ehdotettu lievennettäväksi siten, että työn luvattomuus olisi riippunut siitä, häiritseekö se toisten hartautta vai ei.⁷⁴ Kyseisen muutoksen todettiin vastaa-

68 Rikoslaki 1889, 41 luku, § 6–7; VP 1888, Talonpoikaissäädyn pk III, 1462.

69 Kirkolliskokous 1886, liitteet, 232.

70 Vuoden 1734 laki, Pahategon kaari, III luku, § 6; Rikoslaki 1889, 41 luku, § 6.

71 Kom.miet. 1884:12, 223.

72 VP 1900, A V, Anomusmiet no 13, Yleisen valitusvaliok. miet. no 11, 17.

73 Rikoslaki 1889, 41 luku, § 6–7; VP 1888, A I, KMAE no 1, Rikoslakivaliok. miet. no 1, Vastalause 6, XIV; VP 1888, A I, KMAE no 1, Rikoslakivaliok. ehdotus toisistaan eroavien päätösten yhteensovittamiseksi, 5; VP 1888, Talonpoikaissäädyn pk III, 1648–1649. Sakon korotus käy ilmi esim. Kirkolliskokous 1886, liitteet, 231–232. VP 1863–64, Talonpoikaissäädyn pk I, 189–190; Yleisemmän hengellisen elämän herättämisestä Suomen seurakunnissa, alamaisia lauseita. Tähti 12.2.1864 no 6; Pyhäkaupasta. Aamulehti 22.11.1890 no 272; Kirkolliskokous 1886, liitteet, 31–32.

74 Ehdotettu sanamuoto oli ”joka sapatin aikana, tietäen että hän sen kautta häiritsee toisten hartautta, tekee käsityötä tahi muuta työtä, jonka sopii lykätä tuonnemmaksi ja jota ei tehdä omaksi eikä toisen hengentarpeeksi (...)”. VP 1885, A III, KMAE no 36, 98; VP 1888, A I, KMAE no 1, 101.

van ”sitä oikeudenkäsitystä, joka maassa on jo päässyt voimaan tässä suhteessa”.⁷⁵ Esimerkiksi vuonna 1888 – lakiehdotuksen vireillä ollessa – hovioikeus kumosi erään meijerin sakkotuomion vetoamalla työn luonteen ohella siihen, ettei ”ole todeksi näytetty”, että höyrykoneen kolina häiritsisi jumalanpalvelusta.⁷⁶ Uudistus kaatui kuitenkin pappis- ja talonpoikaissäädyn vastustukseen. Ehdotus todettiin epäselväksi, mielivaltaiseksi, muiden sivistysmaiden linjasta poikkeavaksi ja sen katsottiin asettavan palvelusväen isäntänsä armoille ja työhön pakotetuksi.⁷⁷

Palvelusväen suojelemiseksi toisaalle rikoslakiin, uskontorikosten yhteyteen kirjattiin 300 markan sakko sille, ”joka estää palvelijaansa tahi muuta talonväkeänsä olemasta jumalanpalveluksessa, niin että hän harvoin tai ei milloinkaan salli heidän ottaa siihen osaa”. Rikosta pidettiin kuitenkin luonteeltaan vähäisenä ja tästä syystä syyte voitiin nostaa ainoastaan asianomistajan omasta – ei siis syyttäjän – aloitteesta.⁷⁸ Vuonna 1900 pappis- ja talonpoikaissäädyn edustajat paheksuivat, ettei pykälää käytännössä noudatettu esimerkiksi valtion toimiessa työnantajana ja kysyivät ”tarkoittaako tuo kolmen sadan markan sakkomääräys yksistään heiniänsä sunnuntaina sateen paossa korjaavaa maamiestä.”⁷⁹ Yksityiskohtaista tietoa siitä, langetettiinkö säännöksen pohjalta ylipäätään tuomioita, ei ole oikeustilaston pohjalta saatavissa.⁸⁰

Varsinaiset työhön tai kaupantekoon liittyvät sapattirikkomukset johtivat oikeusprosesseihin verraten harvoin. Useimpina vuosina tuomittujen lukumäärä jäi pariin kymmeneen (ks. taulukko 2). Peräti 85–100 % tuomituista oli miehiä⁸¹, mikä kertoo työelämän miesvaltaisuuden ohella siitä, että naisten talous- ja hoivatyöt olivat pyhätöinä itsestään selvästi hyväksytyjä.

75 VP 1888, Pappissäädyn pk II, 1348–1349.

76 Pyhä-työ meijereissä. Päivän Uutiset 18.9.1888 no 219.

77 VP 1888, A I, KMAE no 1, Rikoslakivaliok. miet. no 1, Vastalause 6, XIII–XIV; VP 1888, A I, KMAE no 1, Rikoslakivaliok. ehdotus toisistaan eroavien päätösten yhteensovittamiseksi, 4–5; VP 1888, A I, KMAE no 1, Suomenmaan säätyjen alamainen vastaus, 77; VP 1888, Pappissäädyn pk II, 1348–1349; VP 1888, Talonpoikaissäädyn pk III, 1459–1470; J.N, Valtiopäivä-toivomuksia. Lounas 22.10.1887 no 84.

78 Rikoslaki 1889, 10 luku, § 6; VP 1888, A I, KMAE no 1, Rikoslakivaliok. miet., 53.

79 VP 1900, A V, Anomusmiet no 13, Yleisen valitusvaliok. miet. no 11, 24–25.

80 Uskontorikokset tilastoitiin yhtenä kokonaisuutena, joten samaan lukuun sisältyivät mm. jumalanpilkkatuomiot. Esim. vuonna 1895 tuomiota langetettiin yhteensä 34 ja vuonna 1900 49. SVT XII Oikeustilasto 5 1895 ja 10 1900.

81 Luku perustuu otosvuosiin 1895, 1900, 1906, 1912, 1919, 1926, 1931 ja 1936 sekä vuosiin 1937–1952. SVT XXIII 5 1895 – B 89 1952.

Taulukko 2. Työn- tai kaupanteosta sapattina vuosina 1894–1952 ja kirkollisen järjestyksen rikkomisesta vuosina 1953–70 ensimmäisessä oikeusasteessa tuomitut.⁸²

ajanjakso	tuomiot keskimäärin vuosittain
1894–1898	40
1899–1903	14
1904–1908	16
1909–1913	24
1914–1918	17
1919–1923	14
1924–1928	21
1929–1933	15
1934–1938	58
1939–1943	9
1944–1948	1
1949–1952	6
1953–1958	6
1960–1965	0.3
1966–1970	–

Yksittäinen korkeimman oikeusasteen käsittelemä, merkittäväksi nimetty oikeustapaus vuodelta 1897 osoittaa, että tuoreen lain pohjalta merkittäväkin tehtailija saatettiin asettaa syytteeseen sapattirikkomuksesta: Ruoveden kirkkoneuvoston ilmiantamana kauppaneuvos G. Serlachius tuomittiin 40 markan sakkoihin, koska hän ei voinut näyttää toteen, ettei Vilppulan puuhiomon työ olisi sallinut lykkäystä tai että se olisi luonteeltaan hätätyötä.⁸³ 1900-luvun alkuvuosikymmeninä sapattisäännöksiä kritisoitiin kuitenkin siitä, että rangaistavaksi joutuivat ennen muuta yksittäiset ammatinharjoittajat ja työntekijät eivätkä suinkaan työnantajat. Esimerkiksi vuonna 1919 eduskunnassa lain todettiin kohdistuneen ”käsityöläisiin ja pikkusuutareihin” ja epäiltiin, oliko ylipäättään ketään työnantajaa sakotettu työntekijän työssäpidosta sunnuntaina.⁸⁴ Myös Pentti Haanpään Sapattirikos-novelli, joka kuvaa 1930-luvun pulavuosia, antaa ymmärtää, että viranomaisten hampaisiin jäivät juuri yksityiset. Novellitekstissä puunkuorinnasta käräjähaasteen saaneessa miesjoukossa todetaan katkerasti:

82 SVT XXIII Oikeustoimi 4 1894 – B106 1970. Vuodesta 1953 alkaen sapattirikokset tilastoitiin yhtenä kokonaisuutena kaikkien kirkolliseen järjestykseen kohdistuneiden rikosten kanssa, joten luvut eivät ole vertailukelpoisia aiempien vuosien kanssa.

83 Register öfver anmärkningsvärdare rättsfall 1911, 35; Kejsrerliga Senatens Justitie-Departements utslag och domar 1898, 122a; Ahvenainen 1997; Työnteko sunnuntaisin. Suomalainen 16.8.1897 no 93. Asiaan oli kiinnitetty lehdissä huomiota jo aiemmin: Vilppulan puuhiomolla. Keski-Suomi 29.11.1894 no 140.

84 VP 1909 II, pk II, 995; VP 1919, pk I, 463.

”Kyllä yksityisen työmiehen kimppuun ollaan käymässä. Mutta missä on se pappi, joka on yhtiöille lukenut asetussanoja, vaikka nämä teettäisivät uittotöitään kuinka suurella roihinalla miten suurena pyhänä tahansa.”⁸⁵

Tampereen raastuvanoikeuden langettamat sapattirikostuomiot vuodelta 1936 – jolloin tuomitujen määrä nousi koko maassa huippulukuun 74 – tukevat Haanpään tulkintaa: yhdeksästä tuomitusta kuusi oli maalari-, viilari- ja hitsarimiehiä, jotka olivat tehneet maalaus- tai rakennustyötä näkyvällä paikalla. Lisäksi naispuolinen liikeapulainen, konttoristi ja siivooja saivat tuomiot siivottuaan liha- ja elintarvikemyymälää liikkeen avajaisia edeltävänä sunnuntaina. Liikkeenjohtoa syyte ei koskenut.⁸⁶

Oikeuteen joutuneet tamperelaisnaiset vetosivat siivoustyönsä välttämättömyyteen, sillä pilaantuvien myyntituotteiden takia avajaisia ei voinut siirtää.⁸⁷ Tuomioiden langettamisen kriteerit olivat kuitenkin varsin tulkinnanvaraisia. Esimerkiksi vuosina 1908–9 senaatin oikeusosasto kumosi hovioikeuden päätökset kahden parturiliikettä jumalanpalvelusaikaankin harjoittaneen henkilön sakottamisesta. Oikeusosaston mukaan ”tointa pitää sapatin aikana parturiliikkeensä avoinna yleisöä varten sekä siellä harjoittaa ammattiansa ei voitu katsoa sellaiseksi työksi, joka oli sabattina kielletty”. Päätöksessä todettiin myös, etteivät rankaisutoimet olleet lain hengen ja tarkoituksen mukaisia ja lisäksi työ tapahtui suuren yleisön hyödyksi.⁸⁸ Sen sijaan vuonna 1916 oikeusosasto katsoi erimielisessä päätöksessään, että raastuvanoikeus oli toiminut oikein sakottaessaan laivan lastauksesta henkilöitä, jotka eivät ”olleet näyttäneet” ettei lastaustyötä ”olisi sopinut jättää tuonemmaksi”.⁸⁹

Sapattirikossäännösten epäselvyyttä kuvastaa myös se, että eduskunnassa vuonna 1919 oikeusoppineet kansanedustajat, sosiaalidemokraattien Väinö Hakkila ja edistyspuolueen Bruno Sarlin tulkitsivat säännöksen ”rikkamakaupan tahi muun senkaltaisen kauppapuodin” aukiolo-kiellosta täysin eri tavalla: Sarlinin mukaan kiello koski kaikkia kauppoja, kun taas Hakkilan mukaan maito- ja leipä- ja kukkakaupat olivat auki täysin luvallisesti.⁹⁰ Vuonna 1938 julkaistu

85 Haanpää, Pentti, Sapattirikos. Aiemmin julkaisematon novelli, joka on päivätty 4.5.1934, on julkaistu liitteenä teoksessa: Koivisto 1998, 311–316.

86 Tampereen kaupunginarkisto (TKA), Raastuvanoikeus 1936a, § 539; TKA, Tampereen raastuvanoikeus 1936b, § 437, § 455, § 695. Kahden maalarin saama tuomio koski pitkäperjantaina tehtyä työtä. Oikeustapaukset on poimittu pöytäkirjoista raastuvanoikeuden tuomioluetteloiden perusteella.

87 TKA, Tampereen raastuvanoikeus 1936b, § 695.

88 Kejslerliga Senatens Justitie-Departements utslag och domar 1909, 265a–266a; Kejslerliga Senatens Justitie-Departements utslag och domar 1910, 19a; Är utövning af barberaryrke å sabbatstid förbjudet 1910, 225–226.

89 Suomen senaatin oikeusosaston päätökset 1918, 208–209.

90 VP 1919, pk I, 462–465.

Lakiasian käsikirja otti asiaan varsin varovaisen kannan ja totesi, että rihkamakaupalla ”tuskin” tarkoitettiin ruokatavarakauppoja. Yksiselitteisesti sallituiksi toimiksi teos nimesi vain kotias-kareet, heinän- ja viljankorjuun sadonmenetyksen uhatessa sekä käsityöläisen elatustansa varten tekemän työn.⁹¹

Yleisesti ottaen eduskuntakeskusteluissa tuotiin esille, että sapattirikossäännöksiä tohdittiin 1900-luvun alussa enää verraten harvoin soveltaa käytäntöön.⁹² 1930-luvun lamavuosien jälkeen hetkellisesti yleistyneiden rangaistusten selittäminen edellyttäisi laajamittaista paikallisiin oikeusasiakirjoihin perehtymistä (taulukko 2). On mahdollista, että sapattirikoskysymys aktualisoitui uudella tavalla, kun piispainkokouksen anomuksesta sunnuntaiaamupäiviä koskeva huvitilaisuuksien järjestämiskielto kirjattiin lainsäädäntöön vuonna 1925 ja lakia uudistettiin 1930-luvun aikana.⁹³ Vaikka sapattirikossäännökset säilyivät alkuperäisessä muodossaan peräti vuoteen 1970 asti, viimeistään 1940-luvun sotavuosien myötä nämä kristilliseen lepopäivän pyhittämiseen perustuvat pykälät menettivät merkityksensä pyhätyön normittajina.

91 Hakkila 1938, 962–963.

92 VP 1909 II, pk II, 995; VP 1919, pk I, 463.

93 Huvikieltoa lievennettiin 1930-luvulla urheilukilpailuja ja sittemmin myös muita tapahtumia koskevalla poikkeuslupamenettelyllä. Asetus julkisista huveista 1925; Asetus julkisista huveista 1934; Asetus julkisista huvitilaisuuksista 1938. Kom. 1959:44, perustelut 1–4; Hytönen 2003, 163.

4. SUNNUNTAILEPO TYÖVÄENSUOJELUKYSYMYKSENÄ 1900-LUVUN ALUSSA

4.1. Lähtökohtana työväenluokan terveys ja työkyky

”(...) s[unnuntaityö]n kiellon tarpeellisuutta perustellaan etupäässä sillä väitteellä, että työläinen terveytensä ja työkykynsä säilyttämiseksi välttämättömästi tarvitsee yhden lepopäivän viikossa. Myöskin huomautetaan, että viikon työstä väsyneen työläisen s[unnuntaityö]llä ei ole suurta taloudellista arvoa ja että sunnuntain levännyt työmies suorittaa arkipäivinä sitä enemmän työtä. Näillä yhteiskunnallisilla (työväensuojelus-) ja taloudellisilla näkökohdilla onkin nykyajan sunnuntailainsäädännössä suurempi merkitys kuin kirkollisilla.”⁹⁴

Kun työväenkysymys nousi vuosisadan vaihteessa yhteiskunnallisen huomion kohteeksi, myös sunnuntaikeskustelu sai uuden painotuksen. Uskonnolliset argumentit jäivät taka-alalle ja sunnuntaityötä alettiin – yö- ja ylityön rinnalla – tarkastella työsuojelullisesta näkökulmasta työaika- ja palkkakysymyksen osana. Uuden kansanedustuslaitoksen myötä erityisesti sosiaalidemokraatit näkivät sunnuntaityön säätelyn osana yhteiskunnallista taistelua, joka suuntautui alemmaa kansanluokkaa sortavaa järjestelmää vastaan.⁹⁵

Työläisten asiaa ajavat saivat pyrkimyksilleen tukea terveysvalistuksesta. Kun sunnuntailevon todettiin olevan luonnonlakiin perustuva välttämättömyys eikä mikään ”uskon tai arvelun esine” tai ”mielivaltainen käsky”, lepopäivän vietto sai luonnontieteeseen ja ennaltaehkäisevään terveydenhoito-oppiin pohjaavan perustelun. Ruumiin ”uudistumis- ja toipumiskyvyn” katsottiin edellyttävän päivittäisten lepohekien ja yöunen lisäksi täydellistä joutilaisuutta joka seitsemäs päivä. Tätä perusteltiin ruumiinlämmön seitsemäpäiväisissä jaksoissa ”aaltoilevilla liikkeillä”, vaikka nimenomaan joka seitsemännen päivän levon suotuisuutta ei pidettykään täysin tieteellisesti todistettuna. Tilastotieteen todettiin joka tapauksessa todistavan puuttuvan sunnuntailevon seuraukset, jotka näkyivät syntyvyyden laskuna sekä varsinkin itsemurhien ja ennenaikaisten äkillisten kuolemien lisääntymisenä. Esimerkiksi suomalaisen työväen korkean kuolleisuuden katsottiin osittain selittyvän lepopäivän puutteella erityisesti siksi, että juuri terveydelle vaarallisimmilla aloilla – kuten lasiruukeissa, villakehräämöissä, verkatehtaissa, konepajoissa ja kirjapainoissa – tehtiin pyhätyön ohella myös yötöitä ja muutoinkin pitkää päivää.⁹⁶

94 J.F. 1917, 202. Lyhenteiden aukikirjoittaminen hakasulkeissa MH.

95 Esim. VP 1907, Liitteet VII, 2, Anom. ehd. no 189, 11; Riihinen 1975, 219. Vuoden 1906 eduskuntauudistuksesta ja suurlakon murroksesta ks. esim. Haapala 2008.

96 J.M., Lepopäivän pyhittämisestä. Lounas 12.10.1887 no 81; Levon ja erittäinkin sunnuntailevon

Työtaturma- ja onnettomuusalttiuden sekä tuberkuloottisen taipumuksen katsottiin sunnuntaityön myötä lisääntyvän. Myös hermoheikkouden, jonka todettiin juurtuneen erityisesti kaupunkeihin, todettiin yleistyneen pyhäpäivätkin uhraavan, levottoman toimeliaisuuden myötä.⁹⁷ Kaiken kaikkiaan sunnuntailevon laskettiin jatkavan ihmisen elinikää ”enemmällä kuin seitsemännellä osalla” ja olevan siten tärkeä ehto ”yhteiselle ja yksityiselle hyvinvoinnille”:

”Sunnuntailepo on mitä välttämättömin suojeluskeino niin hyvin hiipivää tautia kuin ruumiin pikaista riutumista ja ennen aikaista kuolemaa vastaan. (...) esimerkit (...) todistavat sunnuntailevon yhtä tarpeelliseksi kuin desinfiointi (ilman puhdistus) ruttotaudeissa ja rokotus isoa rokkoa vastaan.”⁹⁸

Terveystieteilijät korostivat, että sunnuntailepo toi mukanaan arkipäivien ahkeramman työnpanoksen ja oli siten myös työnantajan kannalta edullinen. Myöskään työntekijän talouden kannalta pyhätyötä ei pidetty yksinomaan suotuisana, sillä työpalkan oletettiin kohoavan, kun pyhätyökiellon myötä arkipäiviksi tuli enemmän työtä ja tarvittiin enemmän tekijöitä. Lisäksi pyhätyön katsottiin synnyttävän liikatuotteliaisuuden ja tuotteiden polkumyynnin seurauksena vararikkoja ja sen seurauksena heikentävän taloudellista kehitystä.⁹⁹

Toisaalta pyhätyön tarkoituksenmukaisuutta perusteltiin sillä, että koneiden, tehtaiden ja työvälineiden käyttämättä jättämisen 52 päivänä vuodessa voitiin katsoa aiheuttavan kansantaloudellista tappiota.¹⁰⁰ Käytännössä pyhäisin jatkuva työnteko miellettiin 1900-luvun alussa jo itsestään selväksi välttämättömyydeksi. Esimerkiksi sosiaalipoliitikko Eino Kuusi totesi muiden muassa vesi-, kaasu- ja sähkölaitosten sunnuntaisenkin toiminnan perustuvan keskeytymättömän yleisen tarpeen tyydyttämiseen. Lisäksi esimerkiksi hotelli-, ravintola- ja teatteripalveluita tarvittiin, jotta työntekijöiden enemmistölle turvattiin edellytykset lepopäivän viettämiseen.¹⁰¹

merkityksestä. Karjalatar 9.11.1888 no 89 ja 13.11.1888 no 90 ja 20.11.1888 no 92 ja 27.11.1888 no 94; Relander 1894, 129–136; Sucksdorff 1894, 57–64; Kymmenen perussääntöä 1897, 58–59; Jauho 2007, 165–177. Hygieniasta eli ennaltaehkäisevästä terveydenhoito-opista esim. Harjula 2007, 16–39.

97 Sucksdorff 1894, 57–64; Levon ja erittäinkin sunnuntailevon merkityksestä. Karjalatar 27.11.1888 no 94; Relander 1890, 71–75.

98 Levon ja erittäinkin sunnuntailevon merkityksestä. Karjalatar 13.11.1888 no 90 ja 27.11.1888 no 94.

99 Levon ja erittäinkin sunnuntailevon merkityksestä. Karjalatar 27.11.1888 no 94; Sucksdorff 1894, 57–64.; J.M., Lepopäivän pyhittämisestä. Lounas 12.10.1887 no 81.

100 Kuusi 1931, 545.

101 Kuusi 1931, 545–546.

4.2. Pyhätyön yleisyys selvitysten kohteena

Teollisuushallituksen vuosina 1903–1914 julkaiseman Työtilasto-sarjan työelämän eri aloihin kohdistuneiden tutkimusten pohjalta kävi ilmeiseksi, että pyhätyötä tehtiin lukuisilla aloilla.¹⁰² Selvitysten tekemistä kiirehti osaltaan pyrkimys selvittää työsuojelulainsäädännön tarvetta sekä arvioida jo valmisteilla olleen lainsäädäntötyön vaikutuksia työelämään.¹⁰³ Koska työnantajilla ei useinkaan ollut erityistä tarvetta pitää sunnuntaityöstä kirjaa ja varsinkin vuorotyötä tekevien laitosten kahden–kolmen viikon jaksoissa vaihtuvat sunnuntaityökäytännöt olivat varsin kirjavia, yksityiskohtaisia numerotietoja tilastoitiin vain muutamilta aloilta (taulukko 3).

Taulukko 3. Työtilaston tilastoima sunnuntaityö eri aloilla 1903–1913.¹⁰⁴

työala ja tutkimuksen julkaisuvuosi	sunnuntaityötä tekevät työntekijät	työntekijöitä yhteensä	sunnuntaityötä tekevien osuus (%)
tupakkateollisuus 1903	11	2749	0,4
leipomoteollisuus 1905	742	2149	34,5
liikeapulaiset 1909	563	4511	12,5
lasiteollisuus 1913	387	1345	28,8

Yleisesti ottaen pyhätyön havaittiin olevan säännöllistä monissa jatkuvasti käynnissä olevissa teollisuuslaitoksissa, joskin alakohtaiset erot olivat suuret. Esimerkiksi tiilen ja kalkin polttaminen, lasinsulattaminen sekä sokerinvalmistus edellyttivät keskeytymätöntä työtä. Yhtä lailla olutpanimot, virvokejuomatehtaat ja viinanpolttimot toimivat sunnuntaisinkin tuotteiden pilaantumisen estämiseksi. Myös puuhiomoissa sekä vuorotyötä tekevissä selluloosa- ja paperitehtaissa pyhätyö todettiin välttämättömäksi ja laajasti harjoitetuksi. Sunnuntaina tehtiin myös korjaus-, puhdistus-, lämmitys- ja huoltotöitä kutoma-, nahka- ja kenkäteollisuudessa.¹⁰⁵

102 Työtilasto I–XVI 1903–1914.

103 Esim. Työtilasto IX 1910, 1–2; Työtilasto XIV 1912, 152–154.

104 Työtilasto I 1903, 107, 143–144; Työtilasto III 1905, 27, 53–54; Työtilasto VIII 1909, 13, 46–47; Työtilasto XV 1913, 57, 91.

105 Työtilasto IX 1910, 84–90.

Kauppaliikkeistä noin 13 % oli sunnuntaisin auki ja sunnuntaiaukiolot painottuivat ennen muuta elintarvikemyymälöihin sekä suuriin kaupunkeihin: Helsinkiin, Viipuriin ja Turkuun. Kauppa-alan pyhätyö oli sikäli sukupuolittunutta, että peräti joka viides nainen, mutta vain joka 20:s mies oli sunnuntaina töissä, ja naiset myös tekivät sunnuntaina kaupoissa miehiä pidempää päivää.¹⁰⁶ Sen sijaan leipomoissa sukupuolijako oli päinvastainen: siellä miltei puolet miehistä, mutta naisista vain hieman yli 10 prosenttia oli töissä sunnuntaina. Kaupunkien leipomoissa sunnuntaityötä tehtiin maaseutua useammin.¹⁰⁷ 1800-luvun lopulla leipureiden ammattijärjestyksessä ihmeteltiin, kuinka Suomessa tarvittiin pyhätyötä, mutta esimerkiksi Englannin suurkaupungeissa kuten Manchesterissä ja Edinburghissa tultiin toimeen kokonaan ilman sitä.¹⁰⁸

Yleisön palvelemiseksi sunnuntaityötä tehtiin niin ikään esimerkiksi lehtipainoissa. Myös miltei kaikki valokuvaamot työskentelivät pyhäaamupäivinä, sillä se oli yrityksille koko toiminnan elinehto: kirkonkyliin kokoontuvat ihmiset halusivat kuvauttaa itsensä pyhävaatteissaan. Parturit olivat tavallisesti avoinna pari tuntia sunnuntai-aamuisin. Eräs maaseudun kelloseppä ilmoitti niin ikään työskennelleensä peräti 40 sunnuntaina vuodessa, koska hän korjasi kirkkovaen kelloja ennen ja jälkeen jumalanpalveluksen.¹⁰⁹ Räätälin ja suutarin ammateissa oli yhtä lailla käytäntönä se, että yleisö teki työtilaukset lauantaina ja valmista odotettiin sunnuntaiksi. Alueelliset erot lienevät kuitenkin olleet suuret. Esimerkiksi Tampereella suutari- ja räättäliiketoimien työläiset raportoivat vuonna 1888 pyhätyön vähentyneen ja Vaasasta kerrottiin 1894, että alan pyhätyöstä pyrittiin kaupungissa kokonaan eroon.¹¹⁰

4.3. Teollisuustyöasetus luo mallin työlainsäädäntöön: viikkolepo tai tuplapalkka

Kun vuoden 1889 työsuojeluasetus sääteläi vain lasten ja nuorten työajan pituutta, rikoslain sapatimääräykset olivat vuosisadan vaihteessa ainoat aikuisten työntekijöiden työaika rajoittavat valtakunnalliset säännökset. Käytännössä viikoittainen ja päivittäinen työaika määritytään työpaikkakohtaisten yksityisten sopimusten avulla.¹¹¹ Työväenyhdistysten ja ammattiosastojen

106 Työtilasto VIII 1909, 46–47 ja taulu 16, 42–43.

107 Työtilasto III 1905, 53–54.

108 Leipurintyömiesten työ-aika. Uusi Suometar 17.8.1890 no 189.

109 Työtilasto IX 1910, 85–90.

110 Huomautus räättäileille. Aura 6.2.1890 no 30; Ammattilaisten pyhätyö 1892, 26–28; Tiedustelu työväen oloista. Kansalainen no 7. Tampereen Sanomat 28.3.1888 no 38; Keskustelut yleisen räättälien ammattiyhdistyksen kokouksessa. Keski-Suomi 19.7.1894 no 83; Työtilasto IX 1910, 89.

111 Asetus teollisuusammateissa olevien suojelemisesta 1889; VP 1909 II, A II, KMAE no 3, 8–9; VP 1917 A V:1, Eduskuntaesitysmiet. no 7, Työväenasiainvaliok. miet. no 1, 2–3.

aloitteesta 1800-luvun lopulla aikaan saatiin myös eri alojen kaupunkikohtaisia sopimuksia: esimerkiksi Tampereen työväenyhdistyksen maalarien ammattiosasto ja työnantajat tekivät vuonna 1898 kahden vuoden sopimuksen 10 tunnin työpäivästä sekä välttämättömän pyhätön korvaamisesta 50 %:lla korotetulla tuntipalkalla. Kaupungin parturit puolestaan tekivät vuonna 1896 päätöksen pyhätön lopettamisesta.¹¹²

Kirjapainoalan työntekijät, jotka olivat ammatillisen järjestäytymisen edelläkävijöitä, saivat vuonna 1900 toteutetuksi ensimmäiset valtakunnalliset tariffit eli työehtosopimukset. Sopimusten myötä säännöllinen pyhätyö kiellettiin ja satunnaisesta sunnuntaityöstä alettiin maksaa kaksinkertaista palkkaa.¹¹³ Muillakin aloilla työehtosopimukset yleistyivät heti suurlakon jälkeen 1906–1907, mutta työntajien vastustuksen myötä sopimuksia myös varsin pian sanottiin irti. Vakiintuneimmaksi käytäntö muotoutui käsi- ja pienteollisuudessa.¹¹⁴

Vuonna 1908 hyväksytty leipomotyölaki, joka salli arki- ja lauantaityön ohella vain poikkeusluvalla 100 tunnin yötyön vuodessa ja määritteli viikoittaisen työajan kestoksi 48 tuntia, oli ensimmäisenä aikuisten työntekijäin työaika rajoittavana lakina merkittävä virstanpylväs.¹¹⁵ Leipomotyöläisten pitkiin työaikoihin oli kiinnitetty huomiota valtiopäivillä jo 1890-luvun lopulla ja leipurien ammattiyhdistykset olivat vaatineet yö- ja sunnuntaityön kieltämistä.¹¹⁶ Kun lakia vastustivat sekä työnantajat että yleisö ja lainrikkomuksista tuomittiin lieviin sakkorangaistuksiin, ei lain noudattaminen alkuvuosina ollut kattavaa.¹¹⁷

Sunnuntaityötä koskevat periaatteet nousivat eduskunnassa laajan keskustelun kohteeksi vuonna 1909 käsiteltäessä teollisuusammattityötä koskevaa asetusehdotusta. Kun sunnuntaityön osalta ehdotuksessa vedottiin yksinomaan rikoslain sapattisäännöksiin, Kristillisen Työväenliiton edustaja Antti Kaarne paheksui tilannetta kysymällä ”onko se jotain työväensuojelusta, jos työnantaja pakottaa työntekijän sunnuntaityöhön, josta oikeus tekijän tuomitsee rangaistukseen?”¹¹⁸

112 Tampereen Työväenyhdistyksen Maalarien ammattiosaston vuosikertomus v. 1898. Aamulehti 19.2.1899 no 42; Tampereen parturit. Hämäläinen 30.5.1896 no 43. Pyhätyö oli työväenyhdistyksissä toistuvana keskustelunaiheena: esim. Mikkelin työväenyhdistyksen. Suomi 29.10.1890 no 87; Työväenyhdistysten. Aamulehti 19.4.1899 no 89.

113 Työtilasto VII 1908, 4–16; Ala-Kapee & Valkonen 1982, 70–79.

114 Ala-Kapee & Valkonen, 1982, 172–178, 260–339.

115 Leipomotyölaki 1908; Hoskola 1989, 25; Ala-Kapee & Valkonen 1982, 225–226.

116 Työtilasto III 1905, 18–26, 60–78. Esim. Myöskin eräs työväen kysymys. Wiipurin Sanomat 14.5.1890 no 110.

117 Kuusi 1931, 458–459.

118 VP 1909 II, A II, KMAE no 3, 21; VP 1909 II, pk I, 50.

Eduskunnan työväenasianvaliokunnan aloitteesta ehdotukseen lisättiin pykälä, jonka mukaan työntekijälle tuli sunnuntaiksi, tai ellei se ollut mahdollista, muulloin viikolla, antaa keskeytymätöntä lomaa vähintään 30 tuntia.¹¹⁹

Se, että sunnuntailepo voitiin asetuksen mukaan korvata muuna aikana pidetyllä lepoajalla, heijastelee sunnuntaille annetun merkityksen muuttumista. Kuvaavaa on, että kristilliseen traditioon nojaava, kannatukseltaan vähäiseksi jäänyt Kristillinen Työväenliitto vaati vuoden 1906 puolueohjelmassaan nimenomaan 36–40 tunnin mittaista *sunnuntailepoa*, mutta valtapuolueeksi nousseen sosiaalidemokraattisen puolueen ohjelmassa tavoitteena oli vähintään 36 tuntia kestävä *yhtämittäinen lepoaika viikossa*.¹²⁰ Sunnuntaikysymys alkoikin sulautua työajan lyhentämistavoitteeseen ja viikonpäivästä riippumaton, säännöllinen vapaapäivä asetettiin sapatinpöytäkirjan sijaan etusijalle.¹²¹

Sunnuntailevon erityismerkitys säilyi kuitenkin siinä, että työväenvaliokunnan ehdotuksen mukaisesti pyhävapauden menetys tuli teollisuustyöasetuksessa korvata vähintään kaksinkertaisella palkalla.¹²² Kun edustaja Kaarnen aloitteesta lisättiin vielä maininta siitä, ettei sunnuntaityöstä kieltäytyjää saanut työhön pakottaa,¹²³ huomioitiin myös työntekijän vakaumus. Kyseistä säännöstä pidettiin kuitenkin vaikeasti valvottavana, ja työnantajan katsottiin helposti voivan erottaa pyhätyöstä kieltäytyvän työntekijän tekosyiden nojalla. Säädöksen valvonta kuului ammattientarkastajan tehtäviin.¹²⁴

Arpa ratkaisi suuressa valiokunnassa koko pyhätyöpykälän säilymisen säädöksessä ja ehdotus sai eduskunnan hyväksynnän, vaikka monien muiden peruskysymysten kuten 10 tunnin päivittäisen työajan tavoin myös sunnuntaityö herätti voimakkaita mielipiteitä. Porvarileirissä pykälää vastustettiin vetoamalla muun muassa työnantajille aiheutuviin kustannuksiin sekä siihen, että sunnuntaityökorvauksen – kuten palkan yleensäkin – katsottiin kuuluvan työnantajan ja -tekijän keskinäisen sopimuksen piiriin. Sen sijaan sosiaalidemokraatit vaativat kahdeksan tunnin työajan ohella sunnuntailevon laajentamista 40 tuntiin. Esimerkiksi Hilja Pärssinen korosti levon tärkeyttä nimenomaan pienipalkkaisille perheenäideille, jotka joutuivat käyttämään vapaahetkensä ompeluun, vaatteiden pesuun ja ruoanlaittoon eivätkä siksi päässeet hartaus- tai sivistystilaisuuksiin. Myös muiden sivistysmaiden esimerkki sekä terveydelliset sekä onnettomuuksien vähentämiseen liittyvät argumentit nostettiin esiin sunnuntaisuojelun puolesta.¹²⁵

119 VP 1909 II, A II, KMAE no 3, Työväenasianvaliok. miet. no 1, 7, 26.

120 Kristillisen Työväenliiton ohjelma 1906; Sosiaalidemokraattisen puolueen ohjelma 1903.

121 Riihinen 1975, 227–228.

122 VP 1909 II, A II, KMAE no 3, Työväenasianvaliok. miet. no 1, 7–8, 26.

123 VP 1909 II, pk I, 439–440; VP 1909 II, A II, KMAE no 3, Suuren valiok. miet. no 5a, 1–3.

124 Lahtinen 1923, 47–48, 54–55.

125 VP 1909 II, pk I, 436; VP 1909 II, pk II, 992–1002; VP 1909 II, A II, KMAE no 3, Työväenasianvaliok. miet. no 1, 41, 75.

Vuonna 1909 hyväksytyn teollisuustyöasetuksen vahvistaminen viivästyi aina vuoteen 1917 asti, osin yleisen Venäjän-poliittisen tilanteen ja osin työnantajien ja teollisuushallituksen vastustuksen takia. Esimerkiksi teollisuushallituksen alaisena ammattientarkastajana toimiva Vera Hjelt ehdottikin kokonaan erillisen, eri työalojen erityispiirteet huomioonottavan sunnuntai työasetuksen säätämistä, sillä hänen mukaansa lepoaikavaatimus tuotti ongelmia erityisesti meijereissä ja ruokataloudessa.¹²⁶ Muun muassa meijerit rajattiinkin asetuksen ulkopuolelle ja se kohdistui vain tehdas- ja käsi- ja rakennustyöhön, teiden ja ratojen rakentamiseen sekä saunoihin ja kylpylaitoksiin. Heti vuonna 1909 eduskunta anoi selvitystä siitä, miten työväensuojelus tuli järjestää ulkopuolelle jäävillä aloilla ”metsänhakuussa, puutavaran ajossa ja uitossa, maanviljelyksessä, kauppa- ja konttoriliikkeissä, ravintola- ja tarjoiluliikkeissä, sukellus- ja pelastusammateissa ynnä yleistä liikennettä ylläpitävissä liikkeissä ja ammateissa.”¹²⁷

Teollisuustyöasetuksen sisältämää periaatetta viikoittaisen lepoajan määrittelystä noudatettiin sittemmin muussakin työlainsäädännössä (ks. taulukko 4). Sunnuntailevon piiriin kuuluvien työalojen määrää laajennettiin vuonna 1917 lailla kahdeksan tunnin työajasta.¹²⁸ Vuoden 1922 työsopimuslaki, joka kumosi vuodelta 1865 periytyneen, isännänvaltaan perustuvan palkollissäännön, puolestaan asetti – tosin väljin sanamuodoin – sunnuntaivapaan periaatteessa kaikkia työnantajan ja -tekijän välillä solmittuja työsuhteita koskevaksi.¹²⁹ Vuoden 1946 työaikalaki rajasi edelleen muun muassa maa-, metsä- ja kotitaloustyöt säännöstensä ulkopuolelle, ja valtioneuvoston päätöksillä lain voimaantuloa lykättiin esimerkiksi vankein- ja sairaanhoitoalalla.¹³⁰

126 Hoskola 1989, 27, 32; Mansner 1981, 135–141; VP 1909 II, A II, KMAE no 3, Työväenasiainvaliok. miet. no 1, 70–71.

127 VP 1909 II, A II, KMAE no 3, Edusk. vast., 5, 12–13, 20–21.

128 Laki kahdeksan tunnin työajasta 1917; VP 1917 A V:1, Eduskuntaesitysmiet. no 7, Työväenasiainvaliok. miet. no 1, 10–11. Lain ulkopuolelle jääneistä aloista esim. Kom.miet 1931:1.

129 Kuusi 1931, 120–121; Työsopimuslaki 1922.

130 Työaikalaki 1946; Valtioneuvoston päätös 1946.

Taulukko 4. Työlainsäädännön sunnuntaityötä koskevia säädöksiä 1917–1946.¹³¹

Säädös	lain ala	sunnuntailepo	sunnuntai-palkka	työntekijän oikeus kieltäytyä sunnuntai-työstä	sunnuntai-työtä koskevat poikkeukset
Teollisuustyö-asetus (1909) 1917	tehdas-, käsi- ja rakennustyöt, ratojen yms. rakennus, saunat ja kylpylaitokset	30 tuntia tai vastaava vapaus muuna aikana	vähintään kaksinkertainen	kyllä	
Laki kahdeksan tunnin työajasta 1917	tehdas- ja käsityö, muut teollisuusammatit, rakennus ja kunnossapito yms.; ei koske kotitaloutta eikä maanviljelystä; lisäksi valtioneuvoston päätökset ulkopuolelle jäävistä aloista	30 tuntia tai vastaava vapaus muuna aikana	–	–	ei koske hätätyötä eikä työn teknillisen laadun edellyttämää työtä
Laki kauppa-, konttori- ja varastoliikkeiden työoloista 1919	kauppa-, konttori- ja varastoliikkeet	38 tuntia, paitsi maito-, leipä- ja kukkakaupoissa, jotka saavat olla auki max. 2 tuntia klo 6–10 välillä	–	kyllä	
Työsopimuslaki 1922	työntekijän ja työnantajan väliset sopimukset, ei julkiset virkatoimet	kohtuullisen pitkä yhtäjaksoinen vapaa vähintään kerran viikossa, etupäässä sunnuntaisin	–	–	
Työaikalaki 1946	ei koske mm. maa- ja kotitaloustyötä eikä metsätyötä	30 tuntia tai vastaava vapaus muuna aikana	kaksinkertainen	kyllä, paitsi jos työtä tehdään kaikkina viikonpäivinä	ei koske hätätyötä eikä työn teknillisen laadun edellyttämää työtä

131 Taulukossa mainittujen lakien ohella ks. Kuusi 1931, 575–576.

4.4. Kauppojen pyhäaukiolojen erityismääräykset

Kauppa-, konttori- ja varastoliikkeiden työolojen säätelyä varten säädettiin vuonna 1919 erityislaki (taulukko 4). Varsinkin sosiaalidemokraattiset kansanedustajat pitivät tärkeänä, että isännistön pakotuksen alle helposti joutuvat, toistaan hajallaan toimivat kaupan ja konttoreiden työntekijät saivat turvakseen lain.¹³² Lakiin kirjattiin peräti 38 tunnin sunnuntailepo, mitä perusteltiin tarpeella järjestää liikeapulaisille ”tilaisuus yleissivistyksen ja erikoisen ammattikehityksen hankkimiseen, koska heiltä työssään vaaditaan suurempaa kehittyneisyyttä kuin ruumiillisen työn tekijöiltä”.¹³³ Lakiin sisällytettiin kuitenkin eräitä poikkeussäännöksiä, jotka sallivat sunnuntaisen kaupanteon. Vaikka lähtökohtana oli työväensuojelu, sunnuntaiaukiolosäännöksissä tasapainoiltiin myös elinkeinonvapauden, yksilönvapauden sekä suurten ja pienten liikkeiden osin vastakkaisten intressien välillä.¹³⁴

Pääperiaate oli, että kauppa- konttori- ja varastoliikkeet saivat olla auki vain arkisin klo 8–18 ja lauantaisin klo 8–17; maaseudulla kesäaikana luvallista oli tuntia pidempi aukiolo. Tämän lisäksi maito-, leipä- ja kukkakaupoille voitiin sallia valtuuston määräyksellä enimmillään kahden tunnin pyhäaukiolo kello 6–10 välillä. Kun sekä kauppiat että asiakkaat olivat rajoituksiin tyytymättömiä, käytännössä etenkin maaseudulla kaupankäynnin todettiin tosin jatkuneen määräraajojen jälkeenkin takaoven kautta. Lakipykälät eivät koskeneet apteekkeja, junissa, laivoissa tai asemilla tapahtuvaa myyntiä eivätkä virvoitusjuomien, hedelmien, leivosten, tupakan ja sanomalehtien myyntiä kioskeissa ja ulkona, joten nämä toiminnot olivat sunnuntaisin luvallisia.¹³⁵

Maito-, leipä- ja kukkakauppojen sunnuntaiaukioloja laajennettiin vuonna 1922 kolmeen tuntiin klo 6–11 välillä ja aikarajoille lisättiin samalla sosiaalihallituksen myöntämä poikkeuslupamahdollisuus. Sen sijaan vuonna 1946 maito- ja leipäkauppojen sunnuntaiaukiolo lakkautettiin miltei kokonaan: kolmen tunnin aukiolo sallittiin vain silloin, kun kaksi pyhäpäivää osui kalenterissa peräkkäin. Kesäaikana, jolloin varsinkin maidon pilaantumisen vaara oli suuri, sosiaaliministeriö saattoi kuitenkin antaa sunnuntaimyntiä koskevia poikkeuslupia.¹³⁶

132 VP 1909 II, pk I, 432; VP 1911, Liitteet IX, 10, Anom. ehd. no 87; VP 1912, Liitteet IX, 6, Edusk. esit. no 29.

133 Laki kauppa-, konttori- ja varastoliikkeiden työoloista 1919, § 8; Lahtinen 1923, 49.

134 Esim. VP 1919, A I, Hallituksen esitys (HE) no 12, Työväenasiainvaliok.miet. no 3, 1–2, 4, 13–14, 17; VP 1919, pk I, 408–413.

135 Laki kauppa-, konttori- ja varastoliikkeiden työoloista 1919, § 2; Alanen 1957, 560–563.

136 Laki kauppa-, konttori- ja varastoliikkeiden työoloista 1922; Laki kauppaliikkeiden ja liiketoimistojen aukioloajasta 1946; Laki kauppaliikkeiden ja toimistojen työoloista 1946. Säädöksiä muutettiin myös vuonna 1934. Esim. partureille sallittiin lyhyt aukiolo jälkimmäisenä kahdestä peräkkäisestä pyhäpäivästä. Laki kauppaliikkeiden ja toimistojen työoloista 1934; Laki

Sunnuntaikaupan rajoitus toteutettiin ennen muuta maitokaupan työntekijöiden vaatimuksesta. He kokivat 38 tunnin viikkolevon ulkopuolelle jäämisen epäoikeudenmukaiseksi, ja tilanteen todettiin johtaneen siihen, että alalle oli jo vaikea saada henkilökuntaa. Lakimuutosta perusteltiin sillä, että sunnuntaiaukiolojen jatkaminen ja viikkolevon turvaaminen työntekijöille olisi toki hyödyttänyt yleisöä, mutta nostanut jakelukustannuksia ja hintoja. Siksi päädyttiin toiseen vaihtoehtoon eli liikkeiden pitämiseen suljettuina sunnuntaina. Ratkaisua perusteltiin myös sillä, että sodan aikana oli jo totuttu kauppojen sunnuntaiseen kiinnioloon.¹³⁷

kauppaliikkeiden ja liiketoimistojen aukioloajasta 1934.

137 Tyrni 1947, 9–11; VP 1946, A I, HE no 29, 1–2.

5. MAA- JA KOTITALouden SUNNUNTAITYÖ MAALTAPAKO-ONGELMAN OSANA 1920–40-LUVUILLA

Kotitalous- ja maataloustyö olivat aloja, jotka jäivät kokonaan työaikalainsäädännön ulkopuolelle. Maatalouden työajan säätelyn tarvetta korostettiin 1920-luvulta lähtien, koska teollisuuden ja kaupan vapaa-ajan katsottiin houkuttelevan työväkeä pois maaseudulta.¹³⁸ Esimerkiksi vuonna 1937 valtioneuvosto asetti maataloustyöväkikomitean selvittämään asutuskeskuksiin siirtymisen laajuutta, syitä ja sen edellyttämiä toimenpiteitä.¹³⁹ Asiaan kiinnitti huomiota myös Maalaisliitto, joka 1950-luvulle tultaessa vaati ohjelmassaan maatalouden erikoisluonteen huomioonottavaa työaikalainsäädäntöä, joka poistaisi terveydellisiä vaaroja, saattaisi maataloustyöväen osalliseksi säännöstellyn työajan tarjoamista eduista ja lisäisi sen viihtymistä maaseudulla.¹⁴⁰

Työn riippuvuus luonnonoloista, karjanhoidon edellyttämä päivittäinen työ sekä toisaalta ulkoilmatyön tehdastyötä terveellisemmät lähtökohdat olivat kuitenkin perusteita, jotka jarruttivat lainsäädäntötoimien toteuttamista. Vuonna 1945 maatalousalan työntekijä- ja työntekijäjärjestöjen sopimuksella sunnuntaityöaika rajoitettiin ja siitä maksettiin kaksikertaista palkkaa. Lisäksi työntekijöille luvattiin neljässä viikossa kaksi vapaapäivää, joista toisen tuli olla sunnuntai. Kuitenkin vain osa työnantajista kuului alan työehtosopimusten piiriin. Kun maatalouden työaikalaki saatiin vihdoinkin säädetyksi vuonna 1970, maaltapako ja elinkeinorakenteen muutos olivat jo vähentäneet alan työväen määrää: kun vuonna 1950 palkattua maataloustyöväkeä oli yli 82 000, vuonna 1964 luku oli jo laskenut noin 27 000 henkeen.¹⁴¹

Erityishuoli nuorten naisten maaltapaosta sai 1940-luvun puolivälissä Työtehoseuran selvittämään pyhäpäivätyön asemaa naisten arjessa. Selvityksessä todettiin, että oli tuskin olemassa kovin monta muuta työalaa, joka vaati jatkuvaa sunnuntaityötä voimatta korvata sitä arkivapaalla. Kun aiemmin suoritettujen selvitysten pohjalta maaseudun emännän sunnuntaityön oli laskettu kestäneen 9–11 tuntia, päättyi Työtehoseura 24 talouteen kohdistuvassa tutkimuksessaan vieläkin korkeampaan lukuun eli keskimäärin peräti 15 tunnin pyhätyöhön. Eniten naisia työllistivät

138 Kom.miet. 1945:9, 9–12, 23; VP 1919, A V, Eduskuntaesitysmiet. no 1, Työväenasiainvaliok. miet. no 5; 1–2; Lehtinen 1939a, 604, 614.

139 Lehtinen 1939b, 407–428.

140 Maalaisliiton ohjelma 1946; Maalaisliiton ohjelma 1950.

141 Hynninen 1921, 507, 515; Kom.miet 1945:9, 12–13; Kom.miet 1967:B63, 14–27, 38, 45–46; Maatalouden työaikalaki 1970.

eläintenhoito sekä ruuanvalmistus. Emännän oma osuus talon pyhätöistä oli arkea suurempi, mikä katsottiin kertovan hänen halustaan vapauttaa apulaisensa sunnuntailepoon.¹⁴²

Tutkimuksessa päädyttiin siihen tulokseen, että pyhätöiden määrä oli riippuvainen ennen muuta emännän ja työntekijöiden järjestelykyvystä sekä pyhäpäivälevon tärkeyden ymmärtämisestä. Tutkimuksessa esitettiin kysymys, ”onko tosiaankin välttämätöntä pyhänäkin kantaa halkoja ja vettä, leipoa, valmistaa säilykkeitä, siivota, pestä, valmistaa ja korjata vaatteita, tehdä puutarha-, pihasiivous- ja maataloustöitä jne.” Selvityksessä korostettiin, että myös kotitaloustyö oli työtä ja siksi pyhäpäivälepoa tarvittiin. Ratkaisuna esitettiin töiden rationalisointia vähentämällä esimerkiksi aterioiden ja kahvittelujen lukua kolmesta kahteen, siirtymällä helpotuisempiin, esivalmistettuihin ruokiin tai valmisruokiin ja aterioimalla kodin ulkopuolella. Yksityiskoh-
taisena neuvona annettiin ohrapuuron korvaaminen nopeammin valmistuvalla mannapuurolla sekä elintarviketeollisuuden tuottamien makkaroiden ja säilykkeiden käytön lisääminen. Nais-
ten työtaakan keventämiseksi ehdotettiin lisäksi eväsretkiä, joissa talon isäntä poikineen val-
mistaisi sunnuntaipäivällisen nuotiolla.¹⁴³ Myös karjataloustyötä ehdotettiin rationalisoitavaksi
sitte, että lehmät lypettäisiin tavanomaisen kolmen kerran sijasta vain kaksi kertaa päivässä.¹⁴⁴

142 Gebhard 1947, 1–13.

143 Gebhard 1947, 14–22.

144 Lehtinen 1939a, 613–614.

6. SOTA-AIKA VAUHDITTA SUNNUNTAILEVOSTA LUOPUMISTA

Sota-ajan todettiin keskeyttäneen kaikki työajan lyhentämiseen tähtäävät pyrkimykset, ja sodan vaatimukset muuttivat myös suhtautumista sekä työhön että lepopäivään.¹⁴⁵ Työn arvostus oli edelleen jälleenrakennusajan Suomessa varsin korkealla ja työnteko hallitsi ihmisten elämää. Esimerkiksi sosiaalitarkkaajina toimineet tamperelaisnaiset ovat muistelleet työtään seuraavasti:

”Sodan jälkeen ja sodan aikanakin tehtiin aina ympäri vuorokausia.(...) Se kaikki uhrattiin työlle ja yhteisen hyväksi, että se työpanos kokonaan meni.”

”Usein vielä sunnuntaisin huoltopoliisin kanssa piti lähteä johonkin, varsinkin jos oli kaks pyhäpäivää, niin varmasti joutu joku meistä lähteen silloin.”¹⁴⁶

Vuoden 1948 kirkolliskokouksessa todettiin, että kun sota-aikana esivalta kehotti ihmisiä myös sunnuntaina peltotöihin elintarvikepuolan takia, ei työntekoa paheksuttu sodan jälkeenkään: esimerkiksi talojen rakentaminen ja puutavaran kuljetus jatkuivat myös pyhisin.¹⁴⁷ Kirkon piirissä sunnuntaikysymys nostettiin esille myös vuosina 1949 ja 1955, jolloin pyhäpäivän kunnioituksen väheneminen nimettiin piispankokouksessa yhdeksi sodanjälkeisen elämän valitettavimmista ilmiöistä.¹⁴⁸

Vuonna 1958 kirkolliskokous asetti yhteiskuntatieteellisesti painottuneen komitean selvittämään yhteiskunnan nopean muutoksen vaikutusta kirkkoon. Mietintö osoitti, että sotavuosien ohella sunnuntain merkityksen muutosta vauhdittivat elinkeinorakenteen muutos ja kaupungistuminen, joiden katsottiin tuoneen mukanaan normien eriytymistä ja aatteellista välinpitämättömyyttä. Sunnuntain jumalanpalvelukseen osallistui 1940–50-lukujen aikana enää muutama prosentti väestöstä. Nimenomaan kaupungeissa kirkossakäynnin vähäisyyden katsottiin johtuvan psyykkisestä etäisyydestä: kirkossakäynnin ei mielletty kuuluvan kaupunkikulttuuriin. Vaikka radion jumalanpalveluslähetys osin korvasivatkin kirkossakäyntiä, oli kuuntelemisessa suuria alueellisia ja sukupuolittaisia eroja: kun maaseudun naisista yli puolet seurasi kirkonmenoja radiosta, asutuskeskusten miehistä vain viidennes hiljentyi vastaanottimen ääreen.¹⁴⁹

145 Kom.miet. 1957:50, 2–4. Työstä sota-ajan kansalaisuuden mittana ja sukupuolten muuttuvasta työnjaosta ks. Olsson 2008, 151–183.

146 Harjula 1990, 46, 39.

147 Kirkolliskokous 1948, pk, 179–180, 402; Kirkolliskokous 1948, liite V, anomusehdotus no 21, 23–24.

148 Hytönen 2003, 159–163; Haapanen 1978, 92–93.

149 Kirkko muuttuvassa yhteiskunnassa 1962, 7–15; Seppänen 1962, 66–75.

7. SUNNUNTAI 1970-LUVUN MAALLISTUVASSA YHTEISKUNNASSA

Konkreettinen osoitus sunnuntain merkityksen muuttumisesta oli rikoslain sapattisäännösten kumoaminen vuonna 1970. Kun kirkkolakiuudistuksen takia kirkolliskokous vuonna 1963 pyysi hallitukselta rikoslain kirkollista järjestystä koskevan luvun luvattomia hartauksia, harhaoppia ja kinkereilläkäyntiä koskevien säännösten (§ 1–5) kumoamista, hallitus laajensi tehtävän koskemaan myös samaan lukuun sisältyviä sapattisäännöksiä (§ 6–8) sekä uskontorikoksia.¹⁵⁰

Sapattirikossäännösten kumoamista kannatettiin asiantuntijalausunnoissa täysin yksimielisesti: pykälät miellettiin vanhentuneiksi ja yhteiskuntapoliittisen merkityksensä menettäneiksi. Sunnuntaityön ei katsottu enää kuuluvan kirkollisen järjestyksen piiriin vaan sen säätelyn todettiin sisältyvän työaikalakiin sekä elinkeinon harjoittamista koskevaan lainsäädäntöön. Kaiken lisäksi sapattisäännökset eivät edes olleet sopusoinnussa tuorempien työaika- ja aukiolosäädösten kanssa. Muutosta perusteltiin myös viittaamalla teollisen elämän ja palveluelinkeinojen sunnuntaityölle asettamiin vaatimuksiin.¹⁵¹

Sapattirikosten poistaminen lainsäädännöstä oli reagointia jo vakiintuneeseen käytäntöön. Myös talonväen estäminen jumalanpalvelukseen osallistumisesta sekä sapattina tehdyn rikoksen raskautavuus poistettiin oikeuskäsitystä vastaamattomana ja käytöstä pois jääneenä lainkohtana.¹⁵² Vuonna 1970 kumoutui näin ollen vuosisatainen lakisääteinen velvollisuus sunnuntain kristillisen merkityksen huomioonottamiseen. Jo paria vuotta aiemmin, huvilain uudistamisen yhteydessä oli tingitty sunnuntain hiljentymisen velvoitteesta: sunnuntaisten huvitilaisuuksien kieltä lyhennettiin koskemaan pelkkää jumalanpalvelusaikaa klo 8–12, kun aiemmin huvikielto oli alkanut jo keskiyöllä.¹⁵³

Symbolisella tasolla merkityksellinen oli vuonna 1973 toteutettu, talouselämää palveleva kalenteriuudistus, jossa sunnuntai muutettiin viikon ensimmäisestä päivästä viimeiseksi.¹⁵⁴ Työajan kannalta sunnuntain merkitystä vähensi 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa toteutettu siirtyminen viisipäiväiseen työviikkoon, mikä merkitsi lauantain muuttumista vapaapäiväksi. Keskustelu sunnuntaista alkoikin kytkeytyä viikonloppu- ja vapaa-aikakysymykseen, jossa virkistäytymisen ja itsensä kehittämisen lisääntyvien mahdollisuuksien rinnalla esiin nostet-

150 VP 1965, A III:1, HE no 119, 1–4.

151 VP 1965, AIII:1, HE no 119, 1–4; VP 1966, Liitteet A, II:4, Laki. al. no 13; VP 1966, A I, HE no 39, Lakivaliok. miet. no 12; VP 1967, pk I, 74–75; VP 1970, pk I, 259; VP 1970 A I, HE no 51; Laki rikoslain muuttamisesta 1970; Ailio 1965, 657–667.

152 Esim. Ailio 1965, 657–667; Laki rikoslain muuttamisesta 1970.

153 Hytönen 2003, 157–158; Laki julkisista huvitilaisuuksista 1968; Kom.miet. 1965: B 102, 3–4.

154 Hytönen 2003, 160–161.

tiin myös uhkakuvat passivoitumisen ja alkoholisoitumisen täyttämästä, tarkoituksettomasta joutilaisuudesta. Tässä yhteydessä esiin nostettiin myös termi ”sunnuntaineuroosi” kuvaamaan viikon työstä irtautumaan kykenemättömän henkilön ikävystyneisyyden ja sisällöttömyyden leimaamaa vapaapäiväahdistusta.¹⁵⁵

155 Esim. Waris 1974, 90–102; Talousneuvosto 1972, 209–216; Noro 1965, 4–7; Achte 1965, 10–13.

8. SUNNUNTAIAUKIOLOT JA 24/7-YHTEISKUNTA

Vuosituhanen vaihteessa sunnuntaikeskustelu keskittyi kauppojen aukiolokysymykseen. Vaikka naapurimaassa Ruotsissa kauppojen aukiolot vapautettiin säätelystä kokonaan vuonna 1972, Suomessa sunnuntaiseen kaupankäyntiin suhtauduttiin varauksellisesti. 1980-luvun lopulle asti sallittua oli vain kukkakauppa sekä yksittäiset liikeaikalain ulkopuolelle rajatut toimialat kuten kioski-, apteekki- ja torikauppa (ks. taulukko 5).¹⁵⁶ Kysymys sunnuntaikaupasta ei ollut päivänpolttava, sillä kuluttajista noin 67 % piti 1980-luvun puolivälissä ruokakauppojen sunnuntaiaukioloa täysin tarpeettomana, ja vain 3 % katsoi sen olevan erittäin tarpeellista.¹⁵⁷

Ensimmäinen lievennys sunnuntain aukiolosäädöksiin tehtiin vuonna 1989, jolloin maaseudun vähittäiskauppa vapautettiin säätelyn piiristä. Poikkeusluvanvaraisten aukiolojen todettiin olleen varsin yleisiä erityisesti kesäaikaan jo aiemmin. Haja-asutusalueiden kauppapalveluiden säilymisen ohella uudistusta perusteltiin aluepolitiikalla ja kotimaanmatkailun edistämällä. Samalla vapautettiin puutarha- ja käsiteollisuustuotteiden myynti, ja eduskunnassa tuotiin esiin tarve rajoitusten poistamiseen myös huonekalu- ja autokaupan sekä kampaamopalveluiden osalta. Ylipäätään 1980-luvun keskustelussa korostettiin – uskonnollisten tai työsuojelullisten argumenttien sijaan – kuluttajien etua, eri kauppamuotojen kilpailuehtoja sekä kilpailun edistämistä.¹⁵⁸

Vuonna 1992 kauppa- ja teollisuusministeriö pyysi lausuntoja ehdotuksesta, jossa vähittäiskauppojen aukiolo olisi sallittu kaikkina viikonpäivinä kello 8–20. Rajoitusten poistamista puolsivat kaupanalan järjestöt sekä kuluttaja- ja kilpailuviranomaiset, mutta ammattiyhdistykset kannattivat vain kahdeksaa erikseen määriteltävää sunnuntaikauppapäivää. Kirkko puolestaan vastusti sunnuntaiaukioloja ja painotti myös, että jos aukioloihin kuitenkin päädytään, ne tulisi sallia vasta kirkonmenojen jälkeen eli kello 12.¹⁵⁹ Kysymys jakoi myös eduskunnan mielipiteet. Hallituksen esitykset, joissa aukiolot ehdotettiin laajennettavaksi viikonpäivästä riippumatta aamuseitsemästä iltayhdeksään, eivät menneet läpi, ja 1990-luvun aikana tehdyissä kompromissiratkaisuissa jatkettiin rajoitusten asteittaista purkamista. Sunnuntaikauppa laajeni kaupunkikeihin, kun vuodesta 1994 lähtien joulumyynnin ohella kauppa sai käydä kauppa- ja teollisuusministeriön erikseen määrääminä pyhinä ja vuodesta 1997 alkaen myös kesäsunnuntaisin.¹⁶⁰

156 1960–70-lukujen aukiolokeskustelun painopiste oli arki-iltojen aukiolojen pidentämisessä. Kajalo 1991, 10, 29–40; Laki vähittäiskaupan liikeajasta 1969; Asetus kioskikaupasta 1969; Laki vähittäiskaupan liikeajasta 1989.

157 Kajalo 1991, 101.

158 Laki vähittäiskaupan liikeajasta 1989; VP 1989, A I, HE no 97; VP 1989, pk III, 2707, 2825–2827; Kajalo 1991, 40–56, 65, 78.

159 VP 1993, HE 259/1993.

160 VP 1996, HE 51/1996; VP 1996, Eduskunnan vastaus EV 251/1996; VP 1996, HE 259/1996;

Taulukko 5. Vähittäiskaupan sunnuntaiaukiolosäädökset vuosina 1969–2000 ja hallituksen ehdotus vuonna 2009.¹⁶¹

säädös	sunnuntaiaukiolot	lain ulkopuolella
Laki vähittäiskaupan liikeajasta 1969	kukkakaupat klo 8–12 (elintarvikekaupat yhtenä päivänä useamman pyhäpäivän sattuessa peräkkäin klo 8–12)	apteekit, kioskit, torikauppa, markkinat, ulkomaanliikenteen asemat ja satamat, hotellit, ravintolat, polttoaineiden ja ajoneuvojen varaosien kauppa
Laki vähittäiskaupan liikeajasta 1971	parturi- ja kampaamoliikkeet suljettuina	
Laki vähittäiskaupan liikeajasta 1989	(elintarvikekaupat neljä tuntia vain viimeisenä peräkkäin sattuvista pyhäpäivistä kello 8–18 välisenä aikana)	v. 1969 laissa mainittujen lisäksi: haja-asutusalueiden vähittäiskaupat, myymäläautot, taide- ja käsiteollisuusmyyntinäyttelyt, kukka- ja puutarhamyymälät
Laki vähittäiskaupan liikeajasta 1994	vähittäiskauppa ja parturi-kampaamot klo 10–18 joulukuussa ja kuutena muuna kauppa- ja teollisuusministeriön määräämänä sunnuntaina	
Laki vähittäiskaupan liikeajasta 1997	vähittäiskauppa ja parturi-kampaamot klo 12–21 kesä–elokuussa, joulukuussa sekä viitenä muuna kauppa- ja teollisuusministeriön määräämänä sunnuntaina	v. 1989 laissa mainittujen lisäksi: huutokauppa
Laki vähittäiskaupan aukioloajoista 2000	enintään 400 m ² :n päivittäistavarakaupat ympärivuotisesti klo 12–21, muut vähittäiskaupat sekä parturi-kampaamot touko–elokuussa sekä marras–joulukuussa klo 12–21	v. 1997 laissa mainittujen lisäksi: autokaupat, sairaalassa ja huoltolaitoksissa tapahtuva myynti
Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi vähittäiskaupan aukioloajoista 84/2009	vähittäiskaupat ympärivuotisesti klo 12–18 sekä marras–joulukuussa klo 12–21	v. 2000 laissa mainittujen lisäksi: enintään 400 m ² :n päivittäistavarakaupat; antiikin ja käytetyn tavaran myynti. Ehdotus ei myöskään koske parturi- ja kampaamoyrityksiä

Laki vähittäiskaupan liikeajasta 1994; Laki vähittäiskaupan liikeajasta 1997.

161 VP 2009, HE 84/2009; taulukossa mainitut lait.

Kuluttajatutkimuskeskuksen vuonna 1995 tekemän selvityksen mukaan yleinen suhtautuminen noudatteli lainsäädännön varovaista linjaa: jatkuvaa sunnuntaiaukioloa puolsi vain 16 % kuluttajista ja 11 % kauppiasta.¹⁶²

Lamavuosina aukiolojen laajentamista perusteltiin muun muassa työllistävällä vaikutuksella sekä yrittäjyyden esteiden poistamisen tärkeydellä. Aukiolorajoitusten poistaminen nähtiin samalla holhousyhteiskunnasta vapautumisena. Toisaalta vastustavia näkökantoja tuotiin esiin työntekijöiden sekä pienyrittäjien näkökulmasta. Sunnuntaikauppa nähtiin myös osoituksena kulutuskeskeisestä tavarakulttuurista. Erityisesti vuoden 1994 uudistus, joka salli kaupankäynnin jo kello 10 eli jumalanpalvelusaikaan, nähtiin kristillisten arvojen sivuuttamisena ja siten kulttuurisena murroksena. Tilanne jäi lyhytaikaiseksi, sillä jo vuoden 1997 laissa sunnuntaikaupan alkamisajaksi määriteltiin kello 12.¹⁶³ Kristilliseen perinteeseen nojaavasta sunnuntaiaamupäivän huvikiellosta luovuttiin sen sijaan kokonaan vuonna 1999.¹⁶⁴

Kun vuonna 2000 pienille elintarvikeliikkeille sallittiin ympärivuotinen sunnuntaiaukiolo, tavoitteena oli selkeyttää aukioloja sekä parantaa lähikaupan kannattavuutta vapaiden aukiolojen piiriin kuuluvaan kioski- ja huoltoasemamyyntiin verrattuna.¹⁶⁵ Kysymys oli kiistanalainen, sillä samoilla valtiopäivillä tehtiin myös kaksi täysin erisuuntaista lakialoitetta: kokoomuslaiset vaativat koko aukiolosäätelyn lopettamista tarpeettomana ja kristilliset puolestaan halusivat kieltää sunnuntaiaukiolot kokonaan.¹⁶⁶

Lakiuudistusten tuloksena vuonna 2002 taajamien päivittäistavaraliikkeistä 76 % oli sunnuntaisin avoinna. Kuluttajien asennoituminen oli Taloustutkimuksen selvityksen mukaan muuttumassa myönteisemmäksi: kun vuonna 2001 puolet talouksista piti sunnuntaikauppaa tarpeettomana, vuonna 2005 enää 34 % oli samaa mieltä. Tutkimusten perusteella myönteisimmin suhtautuivat miehet, suurten kaupunkien asukkaat ja opiskelijat, kun taas yli 60-vuotiaat olivat näkemyksiltään varauksellisimpia. Kriittisiä olivat myös yrittäjät, varsinkin erikoiskauppiat, sillä sunnuntaimyynnin kannattavuutta pidettiin huonona ja sen todettiin vähentävän muiden päivien myyntiä. Kaksinkertaisesta sunnuntaipalkasta huolimatta kaupan myyjistäkin yhä noin puolet vastusti pyhätyötä, jonka katsottiin hankaloittavan perhe-elämää sekä harrastuksia.¹⁶⁷

162 VP 1996, HE 51/1996.

163 Esim. VP 1996, HE 51/1996; VP 1993, HE 259/1993, Työasianvaliokunnan lausunto (TyVL) 4/1993. Laaja keskustelu sunnuntaikaupasta käytiin esim. VP 1994, pk I, 810–825, 1026–1038, 1048–1049, 1074–1088; VP 1996, HE 256/1996, Talousvaliokunnan mietintö (TaVM) 2/1997; Laki vähittäiskaupan liikeajasta 1997.

164 Kokoonlumislaki 1999; Hytönen 2003, 157–158.

165 VP 2000, HE 49/2000; VP 2006, Valtioneuvoston selonteko vähittäiskaupan rakenteesta, muutoksista ja kauppaa koskevista erityiskysymyksistä VNS 3/2006, 39.

166 VP 2000, Lakialoite (LA) 59/2000 ja 62/2000.

167 VP 2000, HE 49/2000; VP 2006, Valtioneuvoston selonteko VNS 3/2006, 41–43.

Vuonna 2009 vireillä olevassa hallituksen esityksessä ympärivuotinen sunnuntaiaukiolo ehdotetaan laajennettavaksi koskemaan kaikkea vähittäiskauppaa. Samalla aukiolosäännösten piiristä ehdotetaan vapautettavaksi parturi-kampaamot, sillä muut palvelualan liikkeet – kuten esimerkiksi videovuokraamot, suutarit ja kauneushoitolat – ovat jo aiemmin toimineet ilman aukiolorajoituksia. Erikoisliikkeiden ja yksityisyrittäjien suojelemiseksi lakiehdotuksessa yrittäjälle taataan oikeus pitää liikkeensä suljettuna kauppakeskuksissa yhtenä viikonpäivänä.¹⁶⁸

Esityksen kiistanalaisuudesta kertoo se, että valtionhallinnon keskustelufoorumilla keväällä 2009 lakiehdotus keräsi kansalaisilta liki 400 kommenttia. Pyhäkaupan etuina kannanotoissa tuotiin esille yrittäjänvapauden ja aukioloaikojen selkiyttämisen ohella muun muassa taajamien elävyyys ja kiireettömän ostostenteon mahdollisuus. Vasta-argumentteina vedottiin hintojen nousuun, kaupan keskittymiseen sekä lisääntyviin liikenne- ja päivähoitomenoihin.¹⁶⁹ Kirkko on niin ikään 2000-luvun kannanotoissaan vedonnut sunnuntain säilyttämiseen lepopäivänä.¹⁷⁰ Esimerkiksi Kirkkohallituksen yhteiskuntatyön sihteeri Ilkka Sipiläinen on vastustanut sunnuntaiaukiolojen laajentamista seuraavin argumentein:

”Miksi haluaisin säilyttää sunnuntait? Syyt liittyvät elämän rytmiin, kulttuuriperinteeseen, ympäristöön ja ilmastonmuutoksen hillitsemiseen. 24 tuntia seitsemän päivää viikossa auki oleva yhteiskunta on paradoksaalisesti tylsä. Siinä ei ole vaihtelua.”¹⁷¹

”Kyse on ihmisen ja muun luomakunnan suojelemisesta. Kirkko haluaa varjella ihmistä liialta työltä ja loppuunpalamiselta. Myös ympäristö tarvitsee lepoa edes yhtenä viikonpäivänä. Kaikki päivät eivät saisi olla markkinapäiviä ja perheiden on hyvä löytää muitakin yhdessäolon muotoja kuin shoppailu. (...) se, että kaupunki tai taajama (...) hiljenee sunnuntaiksi, on sinänsä arvokas kokemus.”¹⁷²

Ajankäyttötutkimukset, joiden pohjalta voidaan hahmottaa sunnuntainvieron muuttumista 1970-luvun lopulta 1990-luvun lopulle, osoittavat ettei sunnuntaityötä tehneiden väestöosuudessa tapahtunut kahden vuosikymmenen aikana merkittävää muutosta: 1980-luvun taloudellisen nousukauden aiheuttama nousu jäi lyhytaikaiseksi, ja keskimäärin ansiotyössä oli sunnuntaisin noin viidennes 10–64-vuotiaista (taulukko 6). Mikäli tarkastelu rajataan pelkästään työlliseen työvoimaan, päädytään hieman korkeampiin lukuihin: esimerkiksi vuonna 1980 työaikakomitea laski sunnuntaityötä tekevän työllisen työvoiman osuudeksi 30 prosenttia. Yksinomaan palkansaajien osalta luku oli 22 prosenttia, mutta yrittäjien – ja erityisesti maatalousyrittäjien – pyhätyön yleisyys nosti kokonaislukua.¹⁷³

168 VP 2009, HE 84/2009.

169 Tolvanen 2009.

170 Esim. Hytönen 2003, 157; Kauppojen sunnuntaiaukiolo; Sipiläinen 2008.

171 Sipiläinen 2008.

172 Sipiläinen 2000.

173 Niemi & Kiiski & Liikkanen 1981, 18; Niemi & Pääkkönen 2001, 56–59; Kom.miet. 1983:69,

Taulukko 6. Ansiotyötä sunnuntaina tehneiden 10–64-vuotiaiden miesten ja naisten osuudet (%) syksyllä 1979, 1987 ja 1999 ajankäyttötutkimusten mukaan.¹⁷⁴

vuosi	miehet	naiset
1979	23.5	17.9
1987	26.2	18.0
1999	21.3	16.2

Selvä ajankäyttötutkimusten osoittama muutos on sunnuntain muuttuminen luonteeltaan lauantainkaltaiseksi sikäli, että varsinainen vapaa-ajanvietto on korvautunut lisääntyneillä kotitöillä. Myös sosiaalinen kanssakäyminen perheen ja ystävien kanssa on 1990-luvun aikana vähentynyt. Kauppojen aukiolojen vähittäinen laajentuminen näkyi sunnuntain ajankäytössä siten, että ostoksilla asioimiseen käytettiin vuonna 1999 puolet enemmän aikaa kuin vuonna 1987. Pikukauppojen jatkuvan sunnuntaiaukiolon myötä sunnuntaiasiointi on edelleen lisääntynyt, sillä gallup-tutkimuksen mukaan kesällä 2008 jo 91 prosenttia suomalaista kävi sunnuntaiostoksilla.¹⁷⁵ Vasta seuraavan, vuosina 2009–2010 kerättävän ajankäyttötutkimuksen pohjalta voidaan tarkemmin arvioida, miten laajentuneet aukiolot ovat muuttaneet suomalaisten sunnuntaiviettokäytäntöjä.¹⁷⁶

15, 24.

174 Niemi & Pääkkönen 2001, 56–59.

175 Niemi & Pääkkönen 1989, 57–58, 74–77; Niemi & Pääkkönen 2001, 13–16, 35–37; VP 2009, HE 84/2009.

176 Tilastokeskus 2009.

9. YHTEENVETO: PYHÄTYÖN MUUTTUVAT RAJAT

Kysymys sallituista ja kielletyistä pyhätöistä on herättänyt laajaa yhteiskunnallista keskustelua niin 1800-luvun lopulla kuin 2000-luvun alussakin. Pyhätyön rajoja ja merkitystä määrittäneen debatin painopisteet ja argumentit ovat eri aikoina vaihdelleet. Kirkon sanoman ohella pyhätyön normittamiseen ovat vaikuttaneet lääketieteen opit, sosiaalipoliittiset pyrkimykset sekä talouselämän intressit.

1800-luvun lopun sapattikeskustelussa pyhätyötä tarkasteltiin uskonnollis-moraalisista lähtökohdista lepopäivän pyhyden rikkomisena. Sen sijaan 1900-luvun alussa pyhätyö nostettiin esiin työväensuojelun näkökulmasta työaika- ja palkkakysymyksen osana. Työlainsäädännössä yleistyi periaate, jonka mukaan työntekijän tuli saada sunnuntailepo tai kaksinkertainen palkka. Sunnuntaityö kytkeytyi 1920- ja 1940-luvuilla maaltapako-ongelmaan, kun työaikalain ulkopuolelle jäämisen pelättiin osaltaan kannustavan maa- ja kotitaloustyöväestön muuttoa kaupunkiin. Lainsäädäntötoimien viivästyessä ratkaisuksi tarjottiin lähinnä työtehtävien rationalisointia. Sekä sodanaikaisen työntekovelvoitteen että jälleenrakennusajan työkeskeisyyden katsottiin puolestaan osaltaan romuttaneen sunnuntailevon perinnettä.

Sunnuntaityön muuttunut asema konkretisoitui 1970-luvulle tultaessa jo 1600-luvulta periytyvien, kristillisiin oppeihin pohjautuvien sapattirikossäännösten kumoamisessa. Viisipäiväiseen työviikkoon siirtymisen myötä sunnuntaikeskustelu alkoi kytkeytyä lisääntyvän vapaa-ajan problematiikkaan. Vuosituhannen lopun pyhätyökeskustelu on keskittynyt kaupan sunnuntaiaukiolokysymykseen. Kaiken kaikkiaan eri vuosikymmenten pyhätyökeskustelu peilaa suomalaisen yhteiskunnan nopeaa muutosta: yhteiskunnalliset murrokset ovat asettaneet pyhätyölle uudenlaisia paineita ja odotuksia samalla, kun pyhänvieton muutosten on nähty ennakoivan koko yhteiskunnan perustan murenemistä.

Rajanveto sallittujen ja kiellettyjen pyhätöiden välillä on kytkeytynyt työn välttämättömyyden määrittelyyn. Sallittujen töiden piiri on tarkasteltavana ajanjaksona laajentunut: kun 1800-luvun puolivälissä yksiselitteisesti hyväksytyjä olivat vain koti-, hoiva- ja karjanhoitotyöt, jo vuosisadan lopulla – valtiojohtoisen rautatie- ja postiliikenteen esimerkin myötä – teollisuuden ja liikenteen ammattien harjoittamista alettiin yhä yleisemmin pitää sallittuna. Sallitun ja kielletyn kaupankäynnin rajoja on määritelty eri aikoina varsin eri tavoin. Esimerkiksi maitokauppojen pyhäaukiolot olivat lailla sallittuja 1920- ja 1930-luvuilla, mutta sodan jälkeen usean vuosikymmenen ajan kokonaan kiellettyjä. Kaiken kaikkiaan onkin vaikea arvioida, oliko pyhätyö esimerkiksi 1900-luvun alussa itse asiassa kovinkaan paljon harvinaisempaa kuin 1990-luvun lopulla, jolloin noin viidennes väestöstä työskenteli sunnuntaisin.

Vaikka suhtautuminen pyhätyöhön onkin 1900-luvun aikana muuttunut sikäli, ettei siihen enää liity synnin, rikoksen tai häpeällisyyden leimaa, sunnuntain muuttumista työpäiväksi vastustetaan edelleen uskonnollisten argumenttien ohella korostamalla arjesta poikkeavan päivän merkitystä elämänrytmin, perheen ja kulttuuriperinnön kannalta. Kokonaan uusina perusteluina nykykeskustelussa on esiinnostettu myös kaupallisuuden vastustaminen sekä ilmastonmuutoksen hillitseminen.

LYHENTEET

A	Asiakirjat
HE	Hallituksen esitys
KMAE	Keisarillisen Majesteetin armollinen esitys
pk	Pöytäkirja
SHS	Suomen Historiallinen Seura
SKS	Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
SKVR	Suomen Kansan Vanhat Runot –tietokanta
SVT	Suomen virallinen tilasto
TKA	Tampereen kaupunginarkisto
VP	Valtiopäivät

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Arkistolähteet

Tampereen kaupunginarkisto TKA

Tampereen raastuvanoikeus

1936a Tampereen raastuvanoikeuden tuomiokirja. Ensimmäinen osasto.

Tampereen raastuvanoikeus

1936b Tampereen raastuvanoikeuden tuomiokirja. Toinen osasto.

Lait ja asetukset

Asetus julkisista huveista

1925 Asetus, joka koskee julkisten huvien toimeenpanoa rukous- ja pyhäpäivinä 18.6.1925 no 267.

Asetus julkisista huveista

1934 Asetus julkisista huveista rukous- ja pyhäpäivinä 2.3.1934 no 106.

Asetus julkisista huvitilaisuuksista

1938 Asetus julkisten huvitilaisuuksien toimeenpanosta pyhäpäivinä 8.4.1938 no 155. Asetus kioskikaupasta.

Asetus kioskikaupasta

1969 Asetus kioski- ja siihen verrattavasta kaupasta sekä automaattikaupasta 24.6.1969 no 436.

Asetus teollisuusammateissa olevien suojelemisesta

1889 Keisarillisen Majesteetin armollinen asetus teollisuusammateissa olevain työntekijäin suojelemisesta 15.4.1889 no 18.

Asetus waloista ja sabbatin rioxesta

(1687)

1986 Cuning. Majj:tin Udistettu Asetus Waloista ja Sabbatin Rioxesta 17.10.1687. – Kirko-Laki Ja Ordningi. Näköispainos ja uudelleen ladottu laitos vuoden 1686 kirkkolain suomennoksesta. SKS:n toimituksia 444. Helsinki: SKS.

Asetus viinanpoltosta ja juoppoudesta

1859 Keisarillisen Majesteetin armollinen asetus siitä, mitä Suomessa pitää noudatettaman viinaa poltettaissa, varustossa pidettäissä ja kuljetettaissa, sekä viinaa ja muita väkeviä juomia myötäissä; kuin myöskin mikä edesvastaus juopumuksesta ja juoppoudesta on 30.5.1859.

Asetus viinanpoltosta

1865 Hans Kejslerliga Majestäts Nådiga Förordning, angående tillverining, försäljning, upp-lag och forsling af brännvin i Finland 2.3.1865 no 6.

Kirkkolaki

(1686)

1986 Kirko-Laki Ja Ordningi. Näköispainos ja uudelleen ladottu laitos vuoden 1686 kirkkolain suomennoksesta. SKS:n toimituksia 444. Helsinki: SKS, Helsinki SKS, Helsinki 1986.

Kokoontumislaki

1999 Kokoontumislaki 22.4.1999 no 530.

Laki julkisista huvitilaisuuksista

1968 Laki julkisista huvitilaisuuksista 9.8.1968 no 492.

Laki kahdeksan tunnin työajasta

1917 Laki kahdeksan tunnin työajasta 27.11.1917 no 103.

Laki kauppa-, konttori- ja varastoliikkeiden työoloista

1919 Laki kauppa-, konttori- ja varastoliikkeiden työoloista 24.10.1919 no 132.

Laki kauppa-, konttori- ja varastoliikkeiden työoloista

1922 Laki, joka sisältää muutoksia kauppa-, konttori- ja varastoliikkeiden työoloista annettuun lakiin 29.5.1922 no 122.

Laki kauppaliikkeiden ja liiketoimistojen aukioloajasta

1934 Laki kauppa- ynnä eräiden muiden liikkeiden sekä liiketoimistojen aukioloajasta 8.12.1934 no 424.

Laki kauppaliikkeiden ja liiketoimistojen aukioloajasta

1946 Laki kauppaliikkeiden ja liiketoimistojen aukioloajasta 2.8.1946 no 606.

Laki kauppaliikkeiden ja toimistojen työoloista

1934 Laki kauppaliikkeiden ja toimistojen työoloista 8.12.1934 no 423.

Laki kauppaliikkeiden ja toimistojen työoloista

1946 Laki kauppaliikkeiden ja toimistojen työoloista 2.8.1946 no 605.

Laki rikoslain muuttamisesta

1970 Laki rikoslain 10 luvun muuttamisesta ja 41 luvun kumoamisesta 23.12.1970 no 827.

Laki vähittäiskaupan liikeajasta

1969 Laki vähittäiskaupan liikeajasta 24.6.1969 no 435.

Laki vähittäiskaupan liikeajasta

1971 Laki vähittäiskaupan ja eräiden työliikkeiden liikeajasta 17.12.1971 no 919.

Laki vähittäiskaupan liikeajasta

1989 Laki vähittäiskaupan ja eräiden työliikkeiden liikeajasta annetun lain muuttamisesta 20.10.1989 no 918.

Laki vähittäiskaupan liikeajasta

1994 Laki vähittäiskaupan ja eräiden työliikkeiden liikeajasta annetun lain muuttamisesta 10.6.1994 no 446.

Laki vähittäiskaupan liikeajasta

1997 Laki vähittäiskaupan ja eräiden työliikkeiden liikeajasta 26.3.1997 no 276.

Laki vähittäiskaupan aukioloajoista

2000 Laki vähittäiskaupan sekä parturi- ja kampaamoliikkeen aukioloajoista 28.12.2000 no 1297.

Leipomotyölaki

1908 Leipomotyölaki 4.6.1908 no 33.

Maatalouden työaikalaki

1970 Maatalouden työaikalaki 16.1.1970 no 31.

Plakat

1861 Hans Kejsersliga Majestäts Plakat 11.11.1861 no 31.

Rikoslaki

1889 Suomen Suuriruhtinaanmaan Rikoslaki 19.12.1889 no 39.

Sverige rikets lag

1884 Sverige rikets lag, gillad och antagen på riksdagen år 1734. Med tillägg, förändringar och förklaringar gällande i Storfurstendömet Finland. Åbo.

Teollisuustyöasetus

1917 Asetus työstä teollisuus- ynnä eräissä muissa ammateissa 18.8.1917 no 64.

Työaikalaki

1946 Työaikalaki 2.8.1946 no 604.

Työsopimuslaki

1922 Työsopimuslaki 1.6.1922 no 141.

Valtioneuvoston päätös

1946 Valtioneuvoston päätös työaikalain voimaantumalon lykkäämisestä eräillä aloilla 30.12.1946 no 941.

Vuoden 1734 laki

(1734) Ruotsin valtakunnan vuoden 1734 laki. <http://agricola.utu.fi/hist/kktk/lait/1734/>

Komiteanmietinnöt

Kom.miet.

1884:12

Alamaiset ehdotukset Suomen suuriruhtinaanmaan Rikoslainsiksi.

Kom.miet.

1910:1

Komitealta, joka on asetettu tutkimaan, missä määrässä tavaraliikennettä Suomen Valtionrautateilla sunnuntai- ja juhlapäivinä voitaisiin supistaa.

Kom.miet.

1931:1 mon.

Työajan säännöstelemistä harkitsemaan asetetun komitean mietintö eräissä kahdeksan tunnin työajasta marraskuun 27 päivänä 1917 annetun lain ulkopuolella olevissa valtion töissä.

Kom.miet.

1945:9.

Maatalouden työaikalaki.

Kom.miet.

1957: 50 mon.

Työajan tutkimuskomitean mietintö.

Kom.miet.

1959:44 mon.

Huvisäännöskomitean mietintö.

Kom.miet.

1965: B 102

Kokoontumissäännöstoimikunnan mietintö.

Kom.miet.

1967:B 63

Maatalouden työaikalakikomitean 1964 mietintö.

Kom.miet.

1983:69

Työaikakomitean 1980 mietintö.

Valtiopäiväasiakirjat

VP

1863–6

Valtiopäivät. Presteståndets protokoll, Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat.

1877–78

Valtiopäivät. Asiakirjat.

1885 Valtiopäivät. Asiakirjat.

- 1888 Valtiopäivät. Pappissäädyn pöytäkirjat, Porvarissäädyn pöytäkirjat, Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat, Asiakirjat.
- 1900 Valtiopäivät. Asiakirjat.
- 1907 Valtiopäivät. Liitteet.
- 1909 II Valtiopäivät. Pöytäkirjat, Asiakirjat.
- 1911 Valtiopäivät. Liitteet.
- 1912 Valtiopäivät. Liitteet.
- 1917 Valtiopäivät. Asiakirjat.
- 1919 Valtiopäivät. Pöytäkirjat, Asiakirjat.
- 1946 Valtiopäivät. Asiakirjat.
- 1965 Valtiopäivät. Asiakirjat.
- 1966 Valtiopäivät. Asiakirjat, Liitteet.
- 1967 Valtiopäivät. Pöytäkirjat.
- 1970 Valtiopäivät. Pöytäkirjat, Asiakirjat.
- 1989 Valtiopäivät. Pöytäkirjat, Asiakirjat.
- 1993 Valtiopäivät. <http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/vexhaku.sh?lyh=%27%27?kieli=su>
- 1994 Valtiopäivät. Pöytäkirjat.
- 1996 Valtiopäivät. <http://www.eduskunta.fi/triphome/fin/vexhaku.sh?lyh=%27%27?kieli=su>
- 2000 Valtiopäivät. <http://www.eduskunta.fi/triphome/fin/vexhaku.sh?lyh=%27%27?kieli=su>
- 2006 Valtiopäivät. <http://www.eduskunta.fi/triphome/fin/vexhaku.sh?lyh=%27%27?kieli=su>
- 2009 Valtiopäivät. <http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/vexhaku.sh?lyh=%27%27?kieli=su>

Kirkolliskokouksen pöytäkirjat

Kirkolliskokous

- (1876) 1877
Turussa istuneen, Suomen ensimmäisen seurakunta-kokouksen protokollat 1876. Hämeenlinna.
- (1886) 1888
Turussa istuneen Suomen toisen kirkollis-kokouksen pöytäkirjat ja liitteet. Hämeenlinna.
- 1893 Turussa istuneen Suomen kolmannen kirkollis-kokouksen pöytäkirjat 1893. Hämeenlinna.
- (1898) 1900
Suomen neljännen kirkolliskokouksen pöytäkirjat ja liitteet. Turku.
- 1903 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon viidennen yleisen kirkolliskokouksen pöytäkirjat. Turku.
- 1913 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon seitsemännen kirkolliskokouksen pöytäkirjat ja liitteet. Turku.
- 1923 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon yhdeksännen kirkolliskokouksen pöytäkirjat ja liitteet. Turku.
- 1948 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kuudennentoista varsinaisen kirkolliskokouksen pöytäkirjat ja liitteet. Turku.

Tilastot

SVT XX

1919 Suomen virallinen tilasto XX. Rautatietilasto 49.

SVT XXIII

1894–1970

Suomen virallinen tilasto XXIII. Oikeustoimi 4 -B106.

Työtilasto I

1903 Työtilasto I. Suomen tupakkateollisuudesta. Teollisuushallitus: Helsinki

Työtilasto III

1905. Työtilasto III. Tutkimus Suomen leipurinammattista. Teollisuushallitus: Helsinki.

Työtilasto VII

1908 Työtilasto VII. Tutkimus Suomen kirjapainoteollisuuden maalisk. 1 p:nä 1906 voimaan astuneen tariffin mukaisista palkkaoloista. Teollisuushallitus: Helsinki.

Työtilasto VIII

1909 Työtilasto VIII. Tutkimus Suomen konttori- ja kauppa-apulaisten oloista. Teollisuushallitus: Helsinki.

Työtilasto IX

1910 Työtilasto IX. Tutkimus Suomen teollisuuksien ja käsiammattiliikkeiden työajasta 1910. Teollisuushallitus: Helsinki.

Työtilasto XIV

1912 Työtilasto XIV. Tutkimus Suomen paperiteollisuudesta. Teollisuushallitus: Helsinki.

Työtilasto XV

1913 Työtilasto XV. Tutkimus Suomen lasiteollisuudesta. Teollisuushallitus: Helsinki.

Työtilasto XVI

1914 Työtilasto XVI. Tutkimus Suomen sahateollisuudesta. Teollisuushallitus: Helsinki.

Puolueohjelmat

Kristillisen Työväenliiton ohjelma

1906 Suomen kristillisen Työväenliiton ohjelma 16.–19.6.1906. POHTIVA-tietokanta.
<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=sktlohjelma1906>

Maalaisliiton ohjelma

1946 Maalaisliiton puolueohjelma 23.6.1946. POHTIVA-tietokanta.
<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=maalohjelma1946>

Maalaisliiton ohjelma

1950 Maalaisliiton puolueohjelma 1950. POHTIVA-tietokanta. <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=maalohjelma1950>

Sosiaalidemokraattisen puolueen ohjelma

1903 Sosiaalidemokraattisen puolueen ohjelma 17.–20.8.1903. POHTIVA-tietokanta.
<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=sdpohjelma1903>

Oikeuden päätökset

Kejsserliga Senatens Justitie-Departements utslag och domar

1898 Bilaga. Kort redogörelse för Kejsserliga Senatens Justitie-Departements utslag och domar för 1897. – Tidskrift, utgifven af Juridiska Föreningen in Finland 1898.

Kejsserliga Senatens Justitie-Departements utslag och domar

1909 Bilaga. Kort redogörelse för Kejsserliga Senatens Justitie-Departements utslag och domar för 1908. – Tidskrift, utgifven af Juridiska Föreningen in Finland 1909.

Kejsserliga Senatens Justitie-Departements utslag och domar

1910 Bilaga. Kort redogörelse för Kejsserliga Senatens Justitie-Departements utslag och domar för 1909. – Tidskrift, utgifven af Juridiska Föreningen in Finland 1910.

Register öfver anmärkningsvärdare rättsfall

1911 Register öfver anmärkningsvärdare rättsfall i Bilagan till Tidskrift, utgifven af Juridiska Föreningen in Finland för åren 1894–1899. Utarbetat af Edvard Paldani. Helsingfors.

Suomen senaatin oikeusosaston päätökset

1918 Suomen senaatin oikeusosaston päätökset ja tuomiot 1916 I. Helsinki.

Sanomalehdet

Historiallinen sanomalehtikirjasto

(1771-1890)

Historiallinen sanomalehtikirjasto.

<http://digi.lib.helsinki.fi/sanomalehti/secure/main.html>

Kansanperinne

SKVR-tietokanta

- Suomen Kansan Vanhat Runot. <http://dbgw.finlit.fi/skvr>

Suomen kansan sananlaskuja

(1842) 1981

Suomen kansan sananlaskuja. Kirjaksi koonnut Elias Lönnrot. Helsinki: Weilin+Göös.

Vanhan kansan sananlaskuviisaukset

1991 Vanhan kansan sananlaskuviisaukset. Koonnut ja järjestänyt Matti Kuusi. Helsinki: WSOY.

Kirjallisuus

Achté, K.A.

1965 Vapaa-aika ja mielenterveys. – Mielenterveys 4/1965, 10–13.

Ahvenainen, Jorma

1997 Gustaf Adolf Serlachius. – Kansallisbiografia-verkojulkaisu. <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/4341/>

Ailio, Erkki

1965 Uskontorikokset ja niihin liittyvät politiarikokset de lege ferenda. – Lakimies 1965, 657–667.

Ala-Kapee, Pirjo & Valkonen, Marjaana

1982 Yhdessä elämä turvalliseksi. SAK:laisen ammattiyhdistysliikkeen kehitys vuoteen 1930. Helsinki: SAK.

Alanen, Aulis J.

1957 Suomen maakaupan historia. Helsinki: Kauppiaitten kustannus.

Alapuro, Risto et al. (toim.)

1987 Kansa liikkeessä. Helsinki: Kirjayhtymä.

Ammattilaisten pyhätyö

1892 Ammattilaisten pyhätyö. – Terveystieteiden aikakauslehti 2/1892, 26–28.

Gebhard, Maiju

1947 Naisten pyhäpäivätyö suomalaisessa maanviljelijätaloudessa. Työtehoseuran julkaisu no 46. Helsinki: Työtehoseura 1947.

Haapala, Pertti

1986 Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920. Helsinki/ Tampere: SHS & Vastapaino.

Haapala, Pertti et al. (toim.)

2008 Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905. Helsinki: Teos.

Haapanen, Pirkko

1978 Kirkko ottaa kantaa. Kirkon tutkimuslaitos. Sarja A no 33. Tampere: Kirkon tutkimuslaitos.

Hakkila Esko (toim.)

1938 Lakiasian käsikirja. Porvoo: WSOY.

Hanski, Jari

2006 Neovius, Frithiof. – Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/6272/>

Harjula, Minna

1990 Sosiaalityön arki Tampereella 1945–1970. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

Harjula Minna

2007 Terveiden jäljillä. Suomalainen terveystieteiden tutkimus 1900-luvulla. Tampere: Tampere University Press.

Harline, Craig

2007 Sunday. A History of the First Day from Babylonia to the Super Bowl. New York: Doubleday.

Hockman, Tuula

2006 Kolmen polven perilliset. Ingeborg Aakentytär (Tott) ja hänen sukunsa (n. 1460–1507). Bibliotheca Historica 104. Helsinki: SKS.

Hoskola, Helena

1989 Sata vuotta työsuojelua Suomessa. Työsuojelulainsäädännön synty ja kehitys 1889–1989. Helsinki: Työsuojeluhallitus.

Hynninen Emil

1921 Työajan säännöstely maataloudessa. – Sosiaalinen Aikakauskirja 6/1921, 503–516.

Hyttinen, Liisa & Laukkanen, Kari & Pentikäinen, Juha

1964 ”Pyhätyö ei arkena auta”. Pyhätyökieltoja suomalaisessa kansanperinteessä. – Kotiseutu 6/1964, 181–186.

Hytönen Maarit

2003 Kirkko ja nykyajan eettiset kysymykset. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 80. Helsinki: Kirjapaja.

J.F.

1917 Sunnuntaityö. – Tietosanakirja IX. Helsinki: Otava, 202–203.

Jaakkola, Jouko

1994 Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. – Jaakkola, Jouko & Pulma, Panu & Satka, Mirja & Urponen, Kyösti, Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto, 71–161.

Jauho, Mikko

2007 Terveys on työmiehen ainut pääoma. – Historiallinen Aikakauskirja 2/2007, 165–177.

Juva, Mikko

1950 Suomen sivistyneistö uskonnollisen vapaamielisyyden murroksessa 1848–1869. SKHST 51. Helsinki: SKHS.

Kajalo, Sami

1991 Vähittäiskaupan aukiolokysymys. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja D 141. Helsinki: Helsingin kauppakorkeakoulu.

Kauppojen sunnuntaiaukiolo

- Kauppojen sunnuntaiaukiolo Tietoa ja kannanottoja
<http://www.evl.fi/kkh/to/kdy/Sonntagsruhe.htm>

Kirkko muuttuvassa yhteiskunnassa.

1962 Kirkko muuttuvassa yhteiskunnassa. XVIII varsinaisen yleisen kirkolliskokouksen asettaman komitean mietintö vuoden 1963 kirkolliskokoukselle. Helsinki: Kirkkohallitus.

Koivisto, Juhani

1998 Leipää huudamme ja kiviä annetaan. Pentti Haanpään 30-luvun teosten kytkentöjä aikaansa diskursseihin, todellisuuteen ja Raamattuun. SKS:n toimituksia 714. Helsinki: SKS.

Koskenvesa, Esko

1969 Rukouspäiväjulistusten antaminen Suomessa kustavilaisen ajan lopulla ja autonomian ajan alussa. – Historiallinen arkisto 64. Helsinki: SHS, 163–183.

Kuusi, Eino

1931 Sosiaalipolitiikka I–II. Porvoo: WSOY.

Kymmenen perussääntöä

1897 Kymmenen perussääntöä terveysopista. – Terveystoimitus 4/1897, 58–59.

Lahtinen, Niilo

1923 Täysikasvuisten työaika voimassaolevan Suomen oikeuden mukaan. Helsinki: Työväen Sanomalehti Osakeyhtiö.

Launis, Eevakaarina

1967 Sapattikysymys Suomessa vuosina 1850–1893. Kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Lehtinen Artturi

1939a Karjatalouden työaika. – Sosiaalinen Aikakauskirja 11/1939, 604–614.

Lehtinen Artturi

1939b Maatalouden työaika. – Sosiaalinen Aikakauskirja 8/1939, 407–428.

Lutherin Iso Katekismus

(1529) Lutherin Iso Katekismus. <http://www.evl.fi/tunnustuskirjat/ik/index.html>

Malmstedt, Göran

1994 Heldagsreduktionen. Övergången från ett medeltida till ett modernt år i Sverige 1500–1800. Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg nr 8. Göteborg: Göteborgs Universitet.

Mansner, Markku

1981 Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa. Suomen Työntajain Keskusliitto 1907–1940. Helsinki: Teollisuuden Kustannus Oy.

Markkola, Pirjo

2002 Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920. Helsinki: SKS.

Miller, Stephen

2008 The Peculiar Life of Sundays. Cambridge: Harvard University Press.

Mäntylä, Ilkka

1985 Suomalaisen juoppouden juuret. Viinanpolto vapaudenaikana. SKS:n toimituksia 423. Helsinki: SKS.

Niemi, Iris & Kiiski, Salme & Liikkanen, Mirja

1981 Suomalaisten ajankäyttö 1979. Tilastokeskus. Tutkimuksia no 65. Helsinki: Tilastokeskus.

Niemi, Iris & Pääkkönen, Hannu

1989 Ajankäytön muutokset 1980-luvulla. Tilastokeskus. Tutkimuksia no 153. Helsinki: Tilastokeskus

Niemi, Iris & Pääkkönen, Hannu

2001 Ajankäytön muutokset 1990-luvulla. Kulttuuri ja viestintä 2001:6. Helsinki: Tilastokeskus.

Noro, Leo

1965 Lisääntyvä vapaa-aika ja terveys. – Mielenterveys 4/1965, 4–7.

Olkkonen, Tuomo

1990 Modernisoituvaa suuriruhtinaskunta. – Suomen historian pikkujättiläinen. WSOY, Porvoo 1990, 470–543.

Ollila, Anne

2000 Aika ja elämä. Aikakäsitys 1800-luvun lopussa. Helsinki: SKS.

Olsson, Pia

2008 Nainen ja työn muuttuvat normit. – Sodassa koettua 3. Arkea sodan varjossa. Helsinki: Weilin+Göös, 151–183.

Pietiäinen, Jukka-Pekka

1988a Suomen postin historia I. Helsinki: Posti ja telelaitos.

Pietiäinen, Jukka-Pekka

1988b Suomen postin historia II. Helsinki: Posti ja telelaitos.

ReijoWaara

1908 ReijoWaara, Konr., Millä tavoin aijotte käyttää virkalomaanne ensi kesänä. –Terveysdenhoitolehti 5/1908, 74–76.

Relander, Konr.

1890 Hermoheikkous ja lepopäivä. – Terveysdenhoitolehti 5/1890, 71–75.

Relander, Konr.

1894 Yölepo, virkistyslepo ja sunnuntailepo. – Terveysdenhoitolehti 9/1894, 129–136.

Riihinen, Olavi

1975 Holhuunalaisuudesta järjestäytymiseen. – Riihinen, Olavi & Hentilä, Kalevi & Roos, Jeja-Pekka, Rautatieläisten Liiton historia 1. Vaikeat vuosikymmenet: kehitys vuoteen 1930. Helsinki: Weilin+Göös, 17–115.

Seppänen, Paavo

1962 Muuttuva kulttuuri ja kirkollisuus. – Kirkko muuttuvassa yhteiskunnassa 1962. XVIII varsinaisen yleisen kirkolliskokouksen asettaman komitean mietintö vuoden 1963 kirkolliskokoukselle. Helsinki: Kirkkohallitus, 56–84.

Sipiläinen, Ilkka

2000 Pastori Ilkka Sipiläinen Kirkkohallituksesta: Sunnuntaikaupan lisääminen epäreilua. <http://www.evl.fi/kkh/kt/uutiset/huh2000/sukaappa.htm#TopOgPage>

Sipiläinen, Ilkka

2008 Luopuuko hallitus vuosisataisesta Älä osta mitään -päivästä? – Vihreä lanka 26.9.2008.

Sucksdorff, Vilh.

1894 Sunnuntailevosta terveydenhoidon kannalta. – Terveysdenhoitolehti 4/1894, 57–64.

Talousneuvosto

1972 Elämisen laatu: tavoitteet ja mittaaminen. Talousneuvosto. Yhteiskuntapolitiikan tavoitteita ja niiden mittaamista tutkiva jaosto. Helsinki.

Tamminen, Oili

2002 Hur söndagsfirandet sekulariserades. En studie som grundar sig på synodalmötenas protokoll och tidningarna Kotimaa och Herättäjä under åren 1900–1924. Kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. Åbo Akademi.

Tilastokeskus

2009 Tilastokeskus kerää tietoa suomalaisten ajankäytöstä. – Tilastokeskus. http://www.stat.fi/ajk/tiedotteet/2009/tiedote_005_2009-04-28.html

Tolvanen Martti

2009 Yhteenveto kauppojen sunnuntaiaukioloa koskevasta keskustelusta. – Ota kantaa.fi. Valtionhallinnon keskustelufoorumi. http://dinasikt.fi/yhteenveto.cfm?page=yhteenveto_407_fi

Tyrni, L.

1947 Kauppaliikkeiden ja toimistojen aukiolomääräykset. – Sosiaalinen Aikakauskirja 1–2/1947, 9–11.

Waris, Heikki

1974 Muuttuva suomalainen yhteiskunta. Porvoo: WSOY.

Är utövning af barberaryrke å sabbatstid förbjudet

1910 Är utövning af barberaryrke å sabbatstid förbjudet? – Tidskrift, ufgifven af Juridiska Föreningen i Finland 1910, 225–226.